

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЦЕНТРАЛЬНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Економічний факультет

Кафедра міжнародних економічних відносин

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
до практичних (семінарських) занять з дисципліни

МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА

Спеціальність 292 «Міжнародні економічні відносини»
Освітня програма «Міжнародні економічні відносини»

Затверджено на засіданні
кафедри міжнародних
економічних відносин
Протокол № 1 від 17.08.2022 р.

КРОПИВНИЦЬКИЙ
2022 – 2023 навчальний рік

Міжнародна економічна безпека : метод. рек. до практ. (семін.) занять з дисц. для здобувачів вищ. освіти за спец. 292 «Міжнародні економічні відносини» / [уклад. І. Г. Бабець, О. М. Соколовська] ; М-во освіти і науки України, Центральноукраїн. нац. техн. ун-т. – Кропивницький : ЦНТУ, 2022. – 50 с.

Розробники: д.е.н., проф. Бабець І.Г., професор кафедри міжнародних економічних відносин; Соколовська О.М., доцент кафедри міжнародних економічних відносин

Завідувач кафедри міжнародних економічних відносин

_____ Миценко І.М.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Декан економічного факультету

_____ Шалімова Н.С.
(підпис) (прізвище та ініціали)

ВСТУП

Глобальний вимір поняття «безпека» обумовлений поширенням внаслідок активних процесів інтернаціоналізації загроз, що виникають в межах окремої країни, і прагненням керівництв окремих держав вирішити частину національних проблем незважаючи на порушення інтересів інших учасників міжнародних відносин. Наявність економічного підґрунтя більшості військових конфліктів у сучасному світі, а також дієвість економічних методів для розв'язання суперечок між країнами, підтверджують актуальність вивчення дисципліни «Міжнародна економічна безпека» як основи формування теоретичного підґрунтя діяльності бізнесових та підприємницьких структур із дотриманням критеріїв безпеки в умовах динамічних змін економічної взаємодії країн у системі світових господарських зв'язків.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є теоретико-методичні та науково-прикладні засади дослідження міжнародної економічної безпеки як зовнішнього середовища діяльності підприємств на зарубіжних ринках в умовах глобалізації.

Міждисциплінарні зв'язки. В процесі освоєння теоретичних та методичних основ дослідження міжнародної економічної безпеки студенти використовують знання та навички, набуті під час вивчення «Економічної теорії», «Макроекономіки», «Міжнародних економічних відносин», «Фінансів», «Інвестування», «Економічної безпеки». Знання з дисципліни «Міжнародна економічна безпека» забезпечують успішне виконання дипломних проектів та магістерських робіт.

Програма навчальної дисципліни складається з таких змістових модулів:

1. Теоретико-методологічні основи дослідження міжнародної економічної безпеки.
2. Проблеми гарантування міжнародної економічної безпеки в умовах глобалізації.

ТЕМАТИКА СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

№ з/п	Тема заняття	години
1	Теоретичні основи міжнародної економічної безпеки	2
2	Загрози міжнародній економічній безпеці в умовах глобалізації	2
3	Сучасні концепції міжнародної економічної безпеки.	1
4	Цивілізаційні виміри міжнародної економічної безпеки	1
5	Забезпечення економічної безпеки в рамках міжнародного поділу праці та світової торгівлі	2
6	Ресурсна складова міжнародної економічної безпеки	2
7	Міжнародна валютно-фінансова безпека	2
8	Криміналізація економіки як загроза міжнародній економічній безпеці	1
9	Міжнародний тероризм та його вплив на систему міжнародної економічної безпеки	1
	Разом	14

ТЕМА 1. Теоретичні основи міжнародної економічної безпеки (2 години)

План заняття

1. Сучасна концепція і доктрини національної безпеки.
2. Економічна безпека країни. Зовнішньоекономічна
3. Аспекти міжнародної економічної безпеки: колективний (груповий) і національний (державний).
4. Національні економічні інтереси, їх конфлікт на міжнародній арені.
5. Система міжнародної економічної безпеки, її об'єкти та суб'єкти, основні завдання, принципи та механізми функціонування

Методичні вказівки

Більшість наукових досліджень присвячені вивченню поняття національна економічна безпека. Це поняття є базовим для формування основних засад, пов'язаних із гарантуванням міжнародної економічної безпеки. Тому студент повинен засвоїти основні терміни і розуміння сутності дефініції національна економічна безпека.

Предметом дослідження економічної безпеки є діяльність особистості, суспільства і держави по захисту їхніх інтересів від внутрішніх і зовнішніх загроз як в економіці в цілому, так і в окремих сферах економічної діяльності, її складових; а також концептуальні основи формування економічної безпеки; загальні закономірності її розвитку; принципи і основні напрями забезпечення економічної безпеки.

Аналіз сучасних зарубіжних та вітчизняних наукових джерел дозволив класифікувати підходи різних авторів щодо сутності і ознак економічної безпеки:

- а) як процес задоволення потреб;
- б) з точки зору захисту національних інтересів держави, суб'єктів господарювання, індивідів;
- в) як стан об'єкта системи;
- г) як умова стабільного, стійкого розвитку;
- д) як властивості елементів системи; е) як система попередження заподіяння шкоди;
- є) як вияв системи заходів безпеки;
- ж) з точки зору економічної стійкості та незалежності країни;
- з) як сукупність умов та факторів;

і) як динамічний розвиток елементів системи.

Отже, сутність економічної безпеки можна визначити як такий стан економіки та інститутів влади, за якого забезпечуються гарантований захист національних інтересів, незалежність обраного економічного курсу, соціальна спрямованість економічних реформ, достатній оборонний потенціал навіть за несприятливих умов розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів.

Економічну безпеку необхідно розглядати як взаємозалежну систему її різних рівнів: міжнародного, національного, рівня окремо узятій господарської структури, особистості.

Під міжнародною економічною безпекою розуміють такий стан світової економіки, за якого забезпечуються взаємовигідне співробітництво країн у вирішенні національних і глобальних проблем людства, вільний вибір і здійснення ними незалежної стратегії соціально-економічного розвитку при активній участі в міжнародному поділі праці. Міжнародна економічна безпека забезпечується за допомогою створеної світовим співтовариством системи міжнародних економічних організацій — МВФ, МБРР, ВТО тощо. При цьому важливу роль у вирішенні проблем економічної безпеки відіграють партнерські угоди про вільний рух капіталів, товарів та послуг, облік взаємних економічних інтересів, відмова від силового тиску, рівноправні відносини з менш розвинутими країнами.

Рівень безпеки залежить від сили впливу можливих загроз і викликів та характеру отриманих державою гарантій. Загалом можна стверджувати, що поняття міжнародної безпеки за обсягом є ширшим від поняття національної безпеки, бо слугує для визначення не лише внутрішніх аспектів безпеки окремих держав, а, насамперед, для описання гарантій існування та функціонування міжнародної системи.

Способи забезпечення міжнародної економічної безпеки:

- - створення міжнародних механізмів регулювання - міжнародні організації (СОТ, ООН);

- - створення міжнародних регіональних інтеграційних організацій (ОПЕК, ЄС та ін.);

- - необхідно стримувати небажані дії шляхом різних засобів тиску (санкції, квоти і ін.).

Міжнародна економічна безпека дозволяє уникнути стихійного погіршення умов світового економічного розвитку, зовнішньої агресії з боку інших держав.

Концепція міжнародної економічної безпеки включає в себе ідеологію нового міжнародного економічного порядку. Вона націлена на рівномірний розвиток усіх країн світу на основі перерозподільних тенденцій, підкріплених багатосторонніми угодами.

Головним завданням міжнародної економічної безпеки є підтримка встановленого економічного розвитку країни як частини світової економічної системи при максимальному використанні її потенціалу.

Правові гарантії здійснення міжнародної економічної безпеки полягають у визнанні:

- принципів рівноправності держав поза залежністю від соціального і політичного ладу;

- свободи вибору шляхів розвитку і форм організації економічного життя;

- взаємовигідного співробітництва і вільного розвитку економічних, фінансових, науково-технічних та інших мирних відносин між державами з метою економічного і соціального прогресу;

- мирного врегулювання економічних суперечок без застосування сили.

Сучасна світова практика знає такі основні способи забезпечення безпеки:

1. Стримування небажаних дій за допомогою різних засобів тиску, застосування проти порушника безпеки практичних засобів впливу на рівні окремих держав. До них належить політичний процес, який запобігає, завершує або доповнює силові дії, оформляє їх і узаконює в правовому відношенні. Всі ці заходи потребують певного рівня економічної потужності держав, які застосовують їх.

2. Створення рівноваги сил шляхом організації різного роду об'єднань та блоків на регіональному та міжнародному рівнях, однак сила стає менш ефективним засобом примусу. Раніше ціна насильства була відносно низької і використання сили вважалося допустимим, так як економіки було менш взаємопов'язані. В даний час використання сили між країнами

обходиться дорого. Економічна взаємозалежність зазвичай пов'язана із вигодами для обох сторін, і розрив відносин завдає обопільний збиток.

Питання для самоконтролю

1. Які компоненти системи економічної безпеки відносяться до зовнішніх?
2. У чому полягає відмінність об'єктів і суб'єктів міжнародної економічної безпеки від національної безпеки?
3. Яке головне завдання системи міжнародної економічної безпеки?
4. Окресліть роль міжнародних організацій у забезпеченні міжнародної економічної безпеки.
5. Які базові принципи забезпечення міжнародної економічної безпеки?
6. Які основні способи забезпечення міжнародної економічної безпеки?
7. Чому «рівновага сил» вважається неефективним способом забезпечення міжнародної економічної безпеки?
8. Який економіко-політичний зміст Концепції міжнародної економічної безпеки?
9. Чи вважаєте Ви ефективною діяльність міжнародних організацій як засобу врегулювання економічних проблем на міжнародному рівні?
10. Чому санкції та квоти одних країн по відношенню до інших розглядаються як засоби забезпечення міжнародної економічної безпеки?

Індивідуальне завдання №1

Обґрунтування сутності поняття «міжнародна економічна безпека»

1. У науковій літературі знайти визначення поняття «міжнародна економічна безпека» (не менше 5-ти).
2. Проаналізувати визначення «міжнародна економічна безпека», сформульовані науковцями, виділити сутнісні ознаки економічної безпеки на міжнародному рівні..
3. Сформулювати власне розуміння поняття «міжнародна економічна безпека» і відобразити його у визначенні цієї економічної категорії.
4. Завдання оформити у вигляді таблиці, де в першому стовпчику подати визначення поняття «міжнародна економічна безпека», у другому стовпчику вказати автора, який сформулював визначення і джерело, в якому опубліковано визначення, у третьому стовпчику навести власні зауваження щодо повноти визначення терміну.
5. У висновках подати власне визначення терміну «міжнародна економічна безпека».
6. Додати список літератури.

Література

1. Бабець І.Г. Міжнародна економічна безпека: проблеми методології дослідження. Україна в умовах трансформації міжнародної системи безпеки: матер. міжнарод. наук.-практ. конфер (Львів, 19 травня 2016 р.) / Упор. Мальський Р.З., Кучик О.С., Вовк Р.В. – Львів: Факультет міжнародних відносин ЛНУ ім. І.Франка, 2016. 118 с., С. 85-88.
2. Гапєєва О.М. Міжнародна економічна безпека країн в умовах сталого розвитку: автореф. дис. ... д. екон. наук., спец. 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини. Вінниця: Донецький національний університет ім. Василя Стуса, 2021. 43 с. URL: <https://abstracts.donnu.edu.ua/article/view/9413>.
3. Грибіненко О. М. Міжнародна економічна безпека в контексті сталого розвитку: Монографія. Д: Середняк Т.К., 2020. 434 с.
4. Глобальна та національна безпека : підручник / [В.І. Абрамов ... [та ін.] ; за загальною редакцією Г.П. Ситника ; Національна академія державного управління при Президентіві України, Громадська організація "Академія національної безпеки". - Київ : НАДУ, 2016. – 781 с.

ТЕМА 2. Загрози міжнародній економічній безпеці в умовах глобалізації (2 години)

План заняття

1. Поняття і сутність загроз безпеці.
2. Класифікація загроз на різних рівнях системної ієрархії управління.
3. Джерела і чинники загроз міжнародній економічній безпеці.
4. Вплив глобалізаційних процесів на формування міжнародного безпекового середовища
5. Глобальні проблеми сучасності в системі міжнародної економічної безпеки
6. Основні тенденції розвитку загроз міжнародній економічній безпеці.

Методичні вказівки

Теоретично відсутність загрози становить істотний, іноді навіть ключовий (хоча не єдиний), аспект безпеки. Дослідник Ф.Х. Кауфман, у своєму загальному визначенні, окреслює загрозу як "можливість загострення або настання одного з негативно оцінюваних явищ". Подібна дефініція наведена в Універсальному словнику української мови. У польській мові загрозу, загалом, трактують як "ситуацію, котра є сигналом про те, що може статися щось, зазвичай погане, небажане або небезпечне", а також як "чинник, небезпечний для життя чи здоров'я".

Детальніше, загроза безпеці, за визначенням росіянина А Прохожева, - це "сукупність небезпечних (для життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави) умов і факторів". Вдалим вважаємо визначення, згідно з яким загроза для безпеки держави - "ряд внутрішніх чи у міжнародних відносинах подій (ситуацій), через які з великою ймовірністю може настати обмеження або втрата умов для безперешкодного внутрішнього буття та розвитку, або ж порушення чи втрата суверенності держави та її партнерського сприйняття у міжнародних відносинах - в результаті використання політичного, економічного, військового чи іншого насильства".

Проте треба зауважити, що для кожної держави актуальними є різні загрози (яких багато), а запобігання загрозам для національних інтересів завжди були найвищим пріоритетом. Тому усі держави мають власні концепції щодо запобігання загрозам (виживання держави загалом, збереження територіальної цілісності, захисту повітряного простору і територіальних вод, захист/поширення культурних цінностей тощо).

Джерелами традиційних загроз є:

- різні дії одних держав, їхніх коаліцій, а також окремих недержавних угруповань чи лідерів, спрямовані на порушення територіальної цілісності інших держав, зокрема з використанням міжетнічних, міжконфесійних та інших внутрішніх протиріч, на задоволення територіальних, політичних і економічних претензій (на регіональне чи світове панування) з посиленнями в окремих випадках на відсутність чіткого договірно-правового оформлення міждержавних кордонів;

- дії одних держав, спрямовані на підривання і стримування інтеграційних процесів в інших державах, на послаблення зв'язків з іншими державами в сферах традиційного співробітництва;

- порушення прав і свобод національних меншин, що проживають у суміжних державах, етнічні чистки і геноцид, що призводить до наростання напруги і некерованих міграційних процесів, сепаратистських конфліктів;

- політика "подвійних стандартів";

- дії одних держав, спрямовані на витіснення інших з міжнародних ринків збуту промислової продукції і сучасних технологій, з міжнародних фінансових і політико-економічних структур.

Загалом загрози безпеці класифікують за різними ознаками: за масштабами поширення (глобальні, регіональні, локальні), за співвідношенням суб'єктів, що є джерелом загрози та її

ціллю (симетричні, джерелом та ціллю яких є держави, і асиметричні, створювані позадержавними суб'єктами і спрямовані на держави), за історичною вкоріненістю (традиційні й нетрадиційні), за відносним часом появи (традиційні й нові) тощо. Інколи у фокусі уваги опиняється відразу кілька ознак, наприклад масштаб і зміст конфлікту, спричиненого дією загрози, разом з характером учасників (загрози геополітичні, міжцивілізаційні, міжнаціональні, міжетнічні тощо).

Дедалі частіше до загроз для безпеки суб'єктів міжнародних відносин зараховують глобальні проблеми людства. І хоч в літературі їх окреслюють по-різному, але їхня суть зводиться до таких проблем:

- запобігання світової ядерної війни;
- подолання різниці в рівнях економічного та культурного розвитку розвинених індустріальних країн заходу і країн, що розвиваються;
- усунення економічної відсталості, голоду, злиднів і неписьменності;
- забезпечення економічного розвитку людства необхідними для цього природними ресурсами;
- подолання екологічної кризи; припинення демографічного вибуху у країнах, що розвиваються, і демографічної кризи у розвинених країнах, шляхом раціонального регулювання народжуваності;
- своєчасне передбачення і запобігання негативних наслідків НТР;
- стримування міжнародного тероризму та екстремізму;
- поширення наркоманії, алкоголізму та СНІДу;
- захист прав людини; підвищення освітнього рівня, збереження культурної спадщини і моральних цінностей.

На сучасному етапі розвитку людства головними є такі тенденції розвитку загроз безпеці:

- розширення кола суб'єктів, носіїв загроз;
- розширення діапазону поширення загроз безпеці;
- територіальна відмежованість загроз безпеці (послаблення зв'язків загроз безпеці з певною територією);
- стимулювання міжнародних конфліктів у нових ознаках (з низькою інтенсивністю).

Глобалізація економічної діяльності є однією з головних тенденцій в розвитку сучасного світу, що значно впливає не лише на економічне життя, але й тягне за собою політичні (внутрішні і міжнародні), соціальні і навіть культурно-цивілізаційні наслідки та загрози.

1. Перша загроза в зв'язку з глобалізацією викликана тим, що її переваги, які зрозумілі людям, будуть, однак, розподілятися нерівномірно. У короткостроковій перспективі, як відомо, зміни в обробній промисловості, сфері послуг призводять до того, що галузі, які отримують переваги від зовнішньої торгівлі, і галузі, пов'язані з експортом, відчувають більший приплив капіталу і кваліфікованої робочої сили. У той же час ряд галузей значно програє від глобалізаційних процесів, втрачаючи свої конкурентні переваги через зростання відкритості ринку. Такі галузі змушені докладати додаткових зусиль, щоб пристосуватися до господарських умов, які змінилися не в їхню користь.

2. Другою загрозою багато хто вважає деіндустріалізацію економіки, оскільки глобальна відкритість асоціюється зі зниженням зайнятості в обробних галузях. Насправді, однак, цей процес не є наслідком глобалізації, хоча і протікає паралельно з ним. Деіндустріалізація – нормальне явище, породжуване технологічним прогресом і економічним розвитком. Дійсно, частка обробних галузей в економіці промислово розвинутих країн різко знижується, але це зниження балансується швидким ростом питомої ваги сфери послуг, включаючи фінансовий сектор.

3. Третя загроза, яку таїть у собі глобалізація, пов'язана з помітним збільшенням розриву в рівнях заробітної плати кваліфікованих і менш кваліфікованих працівників, а також із зростанням безробіття серед останніх. Сьогодні, однак, це аж ніяк не обов'язково є наслідком інтенсифікації міжнародної торгівлі. Більш важлива та обставина, що підвищується попит на кваліфіковані кадри в галузях і на підприємствах .

4. Як четверту загрозу відзначають переведення фірмами країн з високою вартістю робочої сили частини своїх виробничих потужностей у країни з низькою оплатою праці. Експорт робочих місць може виявитися небажаним для економіки ряду держав. Однак подібна погроза не занадто небезпечна.

5. П'яту загрозу пов'язують з мобільністю робочої сили. Сьогодні багато говориться про вільний обмін товарами, послугами і капіталом і значно менше - про свободу переміщення робочої сили. Негативні наслідки її вже давно визнавали як потенційну небезпеку, а сьогодні в багатьох країнах вона вважається цілком реальною. Тому майже всі держави ввели ті чи інші форми контролю над вільним переміщенням робочої сили, тим більше що воно може здійснюватися самими різними способами.

Питання для самоконтролю

1. У чому полягає відмінність загрози безпеці від ризику?
2. За якими ознаками класифікуються загрози міжнародній економічній безпеці?
3. Які відмінності існують у класифікаційних підходах до поділу загроз національній безпеці та міжнародній безпеці?
4. Які загрози відносяться до «традиційних»?
5. Якими чинниками зумовлено виникнення «нетрадиційних» загроз безпеці на міжнародному рівні?
6. Чим обумовлений поділ загроз безпеці на «жорсткі» та «м'які»?
7. Які загрози зумовлені глобальними проблемами людства?
8. Які чинники виникнення загроз міжнародній економічній безпеці відносяться до глобалізаційних?
9. Чи можна вважати процес деіндустріалізації економіки в розвинених країнах загрозою міжнародній економічній безпеці?
10. Які загрози міжнародній економічній безпеці пов'язані з поширенням діяльності транснаціональних корпорацій?

Індивідуальне завдання №2

Традиційні та нові загрози міжнародній економічній безпеці в умовах глобалізації

1. Визначити джерела виникнення загроз міжнародній економічній безпеці.
2. Сформувати перелік відповідних загроз міжнародній економічній безпеці, в якому виокремити групу традиційних та нових загроз.
3. Окреслити взаємозв'язок загроз міжнародній економічній безпеці із викликами та ризиками для національної безпеки країн із різним рівнем економічного розвитку.
4. Завдання оформити у вигляді аналітичної доповіді (до 5 стор.). Список використаних джерел – обов'язковий.

Література

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України». Указ Президента України; Стратегія від 14.09.2020 № 392/2020.
2. Про національну безпеку України. Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII (редакція від 24.10.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.
3. Бабець І.Г., Миценко І.М. Трансформація системи управління зовнішньоекономічною та інвестиційною безпекою України в умовах глобалізації: монографія. Кропивницький: ЦНТУ, Поліграф-Сервіс, 2021. 464 с.
4. Бабець І.Г. Міжнародна економічна безпека: проблеми методології дослідження. Україна в умовах трансформації міжнародної системи безпеки: матер. міжнарод. наук.-практ. конфер (Львів, 19 травня 2016 р.) / Упор. Мальський Р.З., Кучик О.С., Вовк Р.В. – Львів: Факультет міжнародних відносин ЛНУ ім. І.Франка, 2016. – 118 с., С. 85-88.

5. Гнатенко В. Загрози економічній безпеці держави в умовах глобалізації. Аспекти публічного управління. 2021. Т. 9. №1. С. 55-62.

6. Скорук О. В. Економічна безпека держави: сутність, складові елементи та проблеми забезпечення. Науковий вісник Ужгородського національного університету: Сер.: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2016. Вип. 6. Ч. 3. С. 39–42.

7. Білорус О.Г., Лук'яненко Д.Г. та ін. Глобалізація і безпека розвитку: монографія / НАН України; Інститут світової економіки і міжнародних відносин; Київський національний економічний ун-т. К., 2009. 734 с.

8. Буравльов Є. П. Глобалізація: проблеми безпеки / Рада національної безпеки і оборони України; Інститут проблем національної безпеки. К. : Ін-т проблем нац. безпеки, 2007. 160с.

9. Глобальна та національна безпека : підручник / [В.І. Абрамов ... [та ін.] ; за загальною редакцією Г.П. Ситника ; Національна академія державного управління при Президентові України, Громадська організація "Академія національної безпеки". Київ : НАДУ, 2016. 781 с.

10. Міжнародне безпекове середовище: виклики і загрози національній безпеці України / Б. О. Парахонський, Г. М. Яворська, О. О. Резнікова ; за ред. К. А. Кононенка. К. : НІСД, 2013. 56 с.

ТЕМА 3. Сучасні концепції міжнародної економічної безпеки

(1 година)

План заняття

1. Операційні моделі міжнародної економічної безпеки.
2. Зміст та класифікація концепцій міжнародної економічної безпеки.
3. Переваги і недоліки основних підходів до реалізації кооперативної системи безпеки.
4. Роль міжнародних організацій (НАТО, ОБСЄ, ООН, СОТ, МВФ) у реалізації сучасних концепцій міжнародної економічної безпеки.

Методичні вказівки

Національна безпека і міжнародна безпека можуть бути досягнуті різними способами, що залежить насамперед від основних положень чинної політики безпеки. Способи організації безпеки в міжнародних відносинах мають різні назви: модель, метод, система, концепція тощо. Загалом прийнято вважати, що це група методів, засобів і принципів, які слугують для забезпечення безпеки.

Найчастіше в науковій літературі описані чотири базові концепції міжнародної безпеки:

- концепція рівноваги/балансу сил (balance of power);
- концепція глобальної/спільної/всеосяжної безпеки (common security);
- концепція колективної безпеки (collective security);
- концепція кооперативної безпеки (cooperative security).

Рівновага сил є категорією з багатьма значеннями, що застосовується для визначення концепцій, доктрин, принципів, ситуацій чи систем безпеки в тривалому періоді історії. Варто зазначити, що як система міжнародних відносин рівновага сил спирається насамперед на наддержави. Хоча рівновага сил багаторазово сприяла зміцненню миру, все ж необхідністю її створення, оборони чи відновлення часто обґрунтовувався початок війни. У період напруження система рівноваги сил могла спричинити зростання загрози. Натомість у роки послаблення напруження вона стабілізувала ситуацію і тоді більшого значення набували невійськові фактори рівноваги: економічні, культурні, цивілізаційні. Основний недолік концепції полягає в тому, що вона узалежнює безпеку від військової могутності і стимулює гонку озброєнь, особливо ядерної зброї, створює напругу і позбавляє учасників взаємної довіри, а також збільшує ризик виникнення війни.

Згідно з концепцією глобальної безпеки, тільки співпраця та спільні дії можуть гарантувати безпечний розвиток народів. Глобальна залежність у міжнародних відносинах унеможливорює створення власної безпеки коштом безпеки інших учасників цих відносин. Засадами глобальної безпеки є: спільне запобігання спільним загрозам; розуміння інтересів "другої сторони" і ставлення до неї як до партнера; розширення консультацій та збільшення форм міжнародного співробітництва; розвиток компромісних рішень без обмежень у публічному житті; розвиток демілітаризації і спільне погодження питань обмеження озброєнь. Усе ж побудові глобальної системи безпеки перешкоджають величезні цивілізаційні та глобалізаційні диспропорції в розвитку окремих держав - членів світового суспільства.

Концепція колективної безпеки є найбільше розробленою. Вона ґрунтується переважно на міжнародно-правових зобов'язаннях держав у сфері підтримання миру і безпеки (заборона агресії, мирне врегулювання спорів). Вона вимагає від членів міжнародної спільноти колективного протистояння порушенням міжнародної безпеки (готовність об'єднати сили проти будь-якого агресора). Концепція колективної безпеки ґрунтується на переконанні, що традиційна система міжнародної безпеки, базована на рівновазі сил, не відповідає потребам співзалежності і потрібно створювати систему з вагомими гарантіями безпеки. Ця ідея матеріалізується разом з розвитком спільноти інтересів, гарантованих розширеним міжнародним правом і розвиненими всесвітніми і регіональними організаціями з безпеки та співпраці. Кожна система колективної безпеки, окрім політичної та юридичної основ вимагає формування і функціонування відповідних структур і належного приготування учасників до функціонування в межах, визначених правилами. Умовою ефективності системи колективної безпеки є якнайширша участь у ній держав, що функціонують на партнерських засадах (без дискримінації). Ця система може мати характер універсальний або регіональний (охоплюючи держави окремого регіону).

Поняття "кооперативна безпека" сформулювалося порівняно недавно під час пошуку виходу з ситуації, в якій опинилися учасники міжнародних відносин після холодної війни, і яка характеризується зростанням взаємозалежності, що переростає в глобалізацію; запереченням монополії держави на участь у міжнародній політиці; новими загрозами та викликами міжнародній безпеці тощо. Цілі концепції кооперативної безпеки можна звести до таких:

- ефективна відповідь на регіональні загрози;
- запобігання конфліктам і кризам за допомогою дипломатичних засобів та військової присутності;
- можливість урегулювання та розв'язання конфліктів, якщо вони вибухнуть;
- надання кооперативними засобами різної форми допомоги (адміністративної, гуманітарної тощо) у постконфліктний період.

Підставою для створення системи кооперативної безпеки є як перелічені цілі, сам факт співпраці (кооперації), так і зацікавленість окремих інституцій в європейській системі безпеки.

Концепції кооперативної безпеки має такі загальні ознаки:

- концепція кооперативної безпеки зважає на те, що держави повинні, скоріше, співпрацювати (кооперуватися) між собою, ніж конкурувати з метою забезпечення власної безпеки;
- в основу концепції покладена теорія демократичного миру;
- кооперативна безпека розглядається як багатоаспектне поняття, яке не обмежується військовою міццю;
- концепція розглядає, нарівні з державою, кожну окрему людину як об'єкт безпеки;
- поняття "дилема безпеки" є ключовим для розуміння руху в напрямі кооперативної і загальної безпеки з початку 90-х років;
- основна мета заходів щодо забезпечення кооперативної безпеки полягає в запобіганні війні, головно не допускаючи нагромадження сил і засобів для здійснення успішної агресії і, отже, в усуненні необхідності для держав, що перебувають під цією загрозою, вживати відповідних контрзаходів .

Питання для самоконтролю

1. Метою якої концепції безпеки є організація координації дій окремих держав чи інших угруповань для зрівноваження їх військових потенціалів?
2. Яким країнам належить провідна роль у реалізації заходів в межах концепції рівноваги сил?
3. Які недоліки концепції рівноваги сил?
4. Якими подіями підтверджена неефективність застосування концепції рівноваги сил для забезпечення стабільності в Європі?
5. Згідно якої концепції основою гарантування міжнародної безпеки є співпраця та спільні дії держав?
6. Які головні перешкоди у побудові глобальної системи безпеки?
7. Основою якої концепції міжнародної безпеки є міжнародно-правові зобов'язання держав у сфері підтримання миру і безпеки?
8. Яка міжнародна організація колективної безпеки держав має універсальний характер?
9. В основу якої концепції міжнародної безпеки покладена теорія демократичного миру?
10. Які базові компоненти кооперативного порядку згідно концепції кооперативної безпеки?

Індивідуальне завдання №3

Роль міжнародних організацій у реалізації сучасних концепцій міжнародної економічної безпеки

1. Охарактеризувати цілі та завдання міжнародних організацій (НАТО, ОБСЄ, ООН, СОТ, МВФ), які безпосередньо спрямовані на забезпечення колективної міжнародної економічної безпеки.
2. Проаналізувати дієвість існуючих правових гарантій здійснення міжнародної економічної безпеки.
3. Завдання оформити у вигляді аналітичної доповіді (до 5 стор.). Список використаних джерел – обов'язковий.

Література

1. Артёмов І. Сучасні концепції міжнародних відносин та безпекові фактори зовнішньої політики України. Геополітика України: історія і сучасність. Збірник наукових праць. 2018. Вип. 2 (21). С. 56-77. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/>.
2. Буравльов Є. П. Глобалізація: проблеми безпеки / Рада національної безпеки і оборони України; Інститут проблем національної безпеки. — К. : Ін-т проблем нац. безпеки, 2007. - 160с.
3. Василенко В. А. Генеза, зміст і шляхи реалізації концепції міжнародної екологічної безпеки. Вісник Національної академії наук України. 2017. № 7. С. 88-96.
4. Глобальна та національна безпека : підручник / [В.І. Абрамов ... [та ін.] ; за загальною редакцією Г.П. Ситника ; Національна академія державного управління при Президентові України, Громадська організація "Академія національної безпеки". - Київ : НАДУ, 2016. – 781 с.
5. Кравченко С.О., Кравченко В.В. Міжнародні організації як суб'єкти глобального управління. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління. 2017. Т. 28 (67). № 1. URL: http://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2017/1_2017/4.pdf.
6. Міжнародне безпекове середовище: виклики і загрози національній безпеці України / Б. О. Парахонський, Г. М. Яворська, О. О. Резнікова ; за ред. К. А. Кононенка. – К. : НІСД, 2013. – 56 с.

7. Толстов С. В. Концепції міжнародної безпеки: методологічні підходи та понятійні принципи. Трансформація стратегічної стабільності та проблеми ядерної безпеки на початку XXI століття: збірник наукових праць. 2017. С. 41-67.

8. Міжнародні організації: навч. посібник / [Мокій А.І., Бабець І.Г., Яхно Т.П.]. К.: Центр учбової літератури, 2011. 280 с.

9. Міжнародні стратегії економічного розвитку : навч. посібник / О. Б. Чернега, А. А. Семенов, В. С. Білозубенко, Донецький національний університет економіки і торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського . 2-ге вид., оновлене і доп. Львів : Магнолія-2006, 2009 . 345 с.

ТЕМА 4. Цивілізаційні виміри міжнародної економічної безпеки (1 година)

План заняття

1. Цивілізаційні концепції та парадигми.
2. Типологізація цивілізацій та їх взаємодія в процесі глобалізації.
3. Моделі та сценарії розвитку світу та його регіонів.
4. Роль розвинених країн у формуванні міжнародної економічної безпеки.

Методичні вказівки

Дослідження проблем міжнародної економічної безпеки доцільно проводити в рамках методології гео економічного розвитку, яка містить дві концепції: цивілізаційний підхід і світосистемний аналіз. Цивілізаційна парадигма базується на ідеї відокремлення окремих типів і видів цивілізацій, виявленні економічних закономірностей їх зростання, розвитку і занепад.

Основа сучасного трактування категорії «цивілізація», складають п'ять самостійних парадигм, які створюють підстави для цілісного уявлення про походження, структуру і динаміку цивілізаційних процесів: загальноісторична, соціокультурна (телуроскратична і таласократична), економічна, філософсько-антропологічна, науково-технологічна.

В загальноісторичному контексті виділяють локальні і світові цивілізації, синхронні, які існували одночасно, і діахронні, які існували в віддалені періоди часу.

«Ядром» цивілізації вважається філософсько-антропологічна парадигма, сутність якої полягає у трансформації соціального до індивідуального, внаслідок чого виникають поняття «вісі» часу (за К. Ясперсон), «вісі» цивілізацій і людської пасіонарності (за Л. Гумільовим). Саме філософсько-антропологічний підхід відображає неперервність спадковості у розвитку цивілізації.

Застосування цивілізаційного аналізу для вивчення проблем міжнародної економічної безпеки передбачає два підходи: (1) культурно-матеріалістичний; (2) культурно-історичний.

Культурно-матеріалістична концепція включає чотири підсистеми цілісної цивілізаційно-матеріальної системи:

1) економічну з наголосом на провідну роль матеріальних факторів цивілізаційного розвитку і головними елементами – виробництво, споживання, обмін, наука і технології, комунікації, засоби регулювання економічних інтересів;

2) соціальну, яка охоплює сутність суспільних форм життєдіяльності людей, способу їх життя, розвитку (сім'я, статеві відносини, здоров'я, житло, харчування, робота, дозвілля, одяг, соціальний та інший захист);

3) політичну, яка включає інституціональний базис відносин між людьми (норми законодавств, об'єкти і суб'єкти правової держави і громадянського суспільства);

4) культурно-психологічну, яка відображається в духовному житті в різноманітних знаково-комунікативних системах, культурних нормах і цінностях, які забезпечують разом з політичною підсистемою взаємодію людського соціуму.

Культурно-історична концепція спрямована на такі визначальні характеристики і особливості цивілізації як основи формування міжнародної економічної безпеки:

1) цивілізації – великі соціокультурні системи, які функціонують на основі власних характеристик, відмінних від характеристик окремих країн, націй чи інших соціальних утворень;

2) цивілізація має соціальну і духовну структуру з властивими їй цілісно-змістовним та інституціональним базисом;

3) цивілізація існує відносно відособлено, із самобутньою побудовою суспільства, неповторністю історичного поступу;

4) цивілізація має свої духовні джерела, первинний моністичний символ, навколо яких формуються складні духовні системи, які надають зміст, естетичну і стильову узгодженість і єдність елементам системи;

5) цивілізаціям властива динаміка протягом тривалих історичних періодів, яка проявляється в циклах, флуктуаціях, біфуркаціях, генезисних фазах (зародження – ріст – дозрівання – в’янення – занепад – розпад), при збереженні «ядра», іманентних базових цінностей і властивостей та трансформації змісту і структури окремих підсистем;

6) взаємодія між цивілізаціями відбувається на основі самовизначення, співіснування і взаємообміну, з гострими зіткненнями і суперечностями і, внаслідок цього, виникненням трансплантованих (перенесених) і амальгамних (змішаних) форм цивілізацій.

Типології цивілізацій значною мірою визначають класифікаційні характеристики і рівень небезпеки загроз міжнародної економічної безпеки. До основних критеріїв типологізації цивілізацій відносять: (1) просторові характеристики; (2) рівень і циклічність характеру розвитку; (3) домінуючі економічні ознаки; (4) характер виникнення і походження; (5) підстави для аналізу типу розвитку; (6) ресурсні джерела, які домінують в певний історичний період.

За просторовими ознаками виокремлюють всесвітню цивілізацію з планетарними масштабами і локальні цивілізації, обмежені територіями окремих мегарегіонів чи країн.

За рівнем розвитку і циклічного характеру відрізняють сім видів цивілізацій які існували протягом дев’яти тисяч років, з визнанням цілісності людської цивілізації при її різноманітності: (1) неолітична (VII-IV тис. до н.е.); (2) східно-рабовласницька (III-перша половина I тис. до н.е.); (3) антична (VI ст. до н.е.-VI ст. н.е.); (4) ранньофеодальна (VII-XIII ст.); (5) доіндустріальна (XIV-XVIII ст.); (6) індустріальна (з 1760-1790 до 1960- 1970 р.); (7) постіндустріальна (з 80-х років XX- початку XXI ст.).

В узагальненому вигляді за критерієм розвитку економічного базису відокремлюють традиційну і сучасну цивілізації. В традиційній цивілізації домінують первіснообщинні зв’язки, рабовласницькі, феодальні відносини. В сучасній цивілізації домінують ринкові відносини з відповідною економічною, соціальною та інституціональною побудовою. Організаційна компонента інституціонального базису сучасної цивілізації закріплена на початку XX ст. створенням Ліги Націй, а після Другої Світової війни - Організації Об’єднаних Націй та її функціональних і територіальних підрозділів.

Традиційній цивілізації властива відсутність усвідомлення належності до цивілізації, існує лише фрагментарна взаємодія з іншими елементами мегасистеми.

За домінуючими економічними ознаками (вид виробництва; характер праці; вид економічних об’єктів і діяльності) розрізняють: (1) аграрну (сільськогосподарське виробництво; ручна праця; власність на землю); (2) індустріальну (промислове, машинна і автоматизована праця, промислова власність); (3) постіндустріальну (інформаційне, інтелектуальне, об’єкти інтелектуальної власності) цивілізації.

Залежно від характеру виникнення та походження цивілізації поділяються на аборигенні (туземні), трансплантовані (перенесені), амальгамні (змішані) і локальні (регіональні). Більшість світових цивілізацій переважно відносяться до амальгамних.

Локальні цивілізації можуть виступати як регіональні, або як частина регіональних. До основних ознак локальних цивілізацій відносяться: (1) повна єдність культурного здобутку; (2) неспівпадіння з межами географічних районів; (3) спільність релігій, або домінування

окремої релігії; (4) відносна компактність територій, яка створює підстави для постійних економічних і духовних контактів.

За критеріями аналізу типу розвитку розглядають чотири основні ознаки: (1) спільність основ ментальності; (2) спільність і взаємозалежність історико-політичної долі і економічного розвитку; (3) взаємопереплетення культур; (4) спільні інтереси і завдання пов'язані з перспективою розвитку.

За цими ознаками цивілізації поділяються на:

1) природну (частина людства, що знаходиться в межах природного циклу і в гармонії з природою);

2) східну (Древній Єгипет; індуїстський, буддистський і конфуціанський схід);

3) західна (промислово-розвинені країни Заходу, з корінням в Древній Греції, Римі).

Цивілізаційні особливості є основою формування моделей та сценаріїв світового розвитку, що визначає рівень міжнародної економічної безпеки. Відповідно структура світової політики, як один з головних чинників безпеки, характеризується співіснуванням трьох гравітаційних центрів. По-перше, це Організація економічної співпраці та розвитку (ОЕСР) включно із Бразилією та країнами Східної Азії; по-друге, це потенційні регіональні центри тяжіння – Китай, Росія, Індія; по-третє, регіони, що не входять до зон впливу перших двох центрів.

Крім вказаних моделей світової політики існують альтернативні.

Перша модель – США-центрична, однополярна. Незважаючи на те, що у світі існує багато другорядних держав, військовий чи економічний статус яких невизначений, є лише одна супердержава з економічним і військовим статусом – США. Відносна втрата могутності – не наслідок глобальних політично-економічних причин, вона зумовлена внутрішньоамериканськими і тому поправними причинами. Вирішальною є воля США бути світовою політичною і економічною потугою. Без США і їх ролі світового сторожа більшість сфер світової політики опанує хаос.

Друга модель виходить із прогнозування подальшого розвитку конфлікту Північ-Північ у рамках ОЕСР. Провідні держави світу поділяться на два табори-блоки між США, Японією і Китаєм як запіллям та ЕС із Східно-Центральною Європою і СНД як запіллям. Американсько-японське гравітаційне поле впливатиме також на увесь тихоокеанський регіон, включно із Латинською Америкою і Південною Африкою, а європейський блок концентруватиме свій вплив на Африці. Спірною територією вважатимуться Середній Схід і Перська затока. Ця модель передбачає зумовлений відмінністю інтересів розкол ОЕСР.

Третя модель – мультиполярна. Вихідною тут є теза про нестримну дифузію влади, яка не дозволяє окремій державі використовувати економічну і/або політичну владу, керуючись лише власними інтересами. Полюсами цієї системи є США, Японія, ЕС, СНД, Китай. Проте ця модель не враховує різні вихідні ситуації у згаданих країнах.

Четверта модель (Е.Равенейла) поглиблює тезу про дифузію влади, говорячи про загальну тенденцію до усамостійнення великих, середніх і невеликих держав: *general unalignment*. Концентрація влади і гравітаційні центри тут не згадуються, натомість йдеться про поступову ліквідацію і занепад світових ієрархічних структур.

Накреслені сценарії – лише гіпотетичні. Для того, щоби вони не стали реальністю, існує єдиний засіб: цивілізованість політики. Тому виникає нагальна потреба активного практичного втілення основних імперативів:

а) побудови і зміцнення правових основ світового порядку

б) ґрунтовної реформи світових і європейських інституцій та пристосування їх до реальної міжнародної ситуації

в) подолання диспропорцій глобальної економічної системи

г) вироблення якісно нових механізмів запобігання регіональним і глобальним конфліктам.

7. Левченко Н. М., Антонова Л. В. Економічна дипломатія як запорука національної безпеки держави. Державне управління: удосконалення і розвиток. 2020. №5. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/5_2020/4.pdf.

8. Шаров О. М. Економічна дипломатія: основи, проблеми та перспективи : монографія. Національний інститут стратегічних досліджень. Київ: НІСД, 2019. 560 с.

9. Резнікова О.О. Основні тренди трансформації глобальної економічної і суспільної моделі: висновки для України. Стратегічні пріоритети. 2012. № 2(23). URL: http://www.niss.gov.ua/public/file/str_prioritetu/sp_2_2012.pdf.

10. Барановська В.М. Роль економічної дипломатії у зовнішньоекономічній діяльності країни. Економіка і держава. 2012. № 2. С. 24-26.

11. Пухальська Я.П. Економічна дипломатія в умовах глобалізації. Економічний простір. 2014. №87. С. 24-32.

12. Діль О. Бренд країни та економічна дипломатія: іспанський досвід для України. URL: <http://uaforeignaffairs.com.ua/ekspertna-dumka/view/article/brend-krajini-ta-ekonomichna-diplomatija-ispanskii-dos/>.

ТЕМА 5. Забезпечення економічної безпеки в рамках міжнародного поділу праці та світової торгівлі (2 години)

План заняття

1. Поглиблення міжнародного поділу праці та посилення загроз зовнішньоекономічної безпеки.
2. Оцінка наслідків прямих і портфельних інвестицій в світовій економіці для зовнішньоекономічної безпеки країни.
3. Забезпечення зовнішньоекономічної безпеки і міжнародна торгівля.
4. Роль і місце тарифних і нетарифних методів протекціонізму в системі міжнародної економічної безпеки.
5. Лібералізація світової торгівлі і проблеми міжнародної економічної безпеки.

Методичні вказівки

Участь країни у міжнародному поділі праці не лише позитивно впливає на її економічний розвиток, але також є джерелом виникнення низки загроз національній економічній безпеці:

- загрози, викликані неконтрольованим або слабоконтрольованим відтоком стратегічних національних ресурсів (фінансовий капітал, висококваліфіковані працівники);

- загрози, обумовлені критичною залежністю від зовнішньоекономічних факторів (кон'юнктури світових ринків, імпорту певних товарів і послуг, зарубіжного позичкового капіталу, політики зарубіжних ТНК, що контролюють виробничо-збутові мережі з участю національних компаній);

- загрози, що виникають з гео економічної або торговельно-політичної ізоляції чи дискримінації країни;

- загрози кримінального характеру, що виникають із зовнішньоекономічної діяльності: значні обсяги тіншового вивезення капіталу за межі країни, швидке зростання обороту контрафактної продукції, контрабанди та «сірого» імпорту, нелегальна трудова міграція.

Отже, національна безпека й економічний розвиток держави суттєво залежать від зовнішнього середовища: тенденцій розвитку світового господарства, політичної та економічної ситуації в світі, тому питання зовнішньоекономічної безпеки набуває суттєвої ваги, що зумовлює потребу в поглиблених дослідженнях соціальних та економічних процесів і явищ, забезпечення зовнішньоекономічної безпеки та впливу на неї позитивних і негативних чинників.

Під зовнішньоекономічною безпекою розуміють зовнішньоторговельну безпеку, яка полягає в спроможності держави протистояти впливу зовнішніх негативних чинників і мінімізувати заподіяні ними збитки, активно використовувати участь у світовому поділі праці для створення сприятливих умов розвитку експортного потенціалу і раціоналізації імпорту; забезпечувати відповідність зовнішньоторговельної діяльності національним економічним інтересам.

Першочерговим завданням зовнішньоекономічної безпеки є моніторинг та оцінювання внутрішніх і зовнішніх загроз, а також прогнозування розвитку ситуацій, що пов'язані з реалізацією того чи іншого економічного інтересу держави на світовому та внутрішньому ринках.

Проаналізувавши основні загрози економічній безпеці в зовнішньоекономічній сфері, визначимо найбільш вразливі сфери господарської діяльності:

- 1) фінансова;
- 2) торговельна;
- 3) інфраструктура.

Загрози у фінансовій сфері проявляються у нераціональному розміщенні та структурі фінансових резервів і політиці НБУ, а також у санкціях FATF (узгодження національного законодавства з вимогами цієї організації), які можуть ускладнити діяльність вітчизняної банківської системи.

Загрози в торговельній сфері – це вразлива товарна структура (експорт чотирьох товарних груп: чорні метали та вироби з них; паливо мінеральне, нафта та продукти її переробки; зернові культури); географічна концентрація (велика залежність від експорту товарів і послуг з Російської Федерації).

Стосовно інфраструктури виділимо три сфери: транспортну (можливі загрози з боку інших держав), інформаційну (погіршення рейтингових оцінок стану економіки держави) та науково-дослідницьку (фінансування науково-технічних розробок).

Неоднозначний вплив прямого іноземного інвестування на економічний розвиток країни зумовлений виникненням негативних ефектів внаслідок реалізації інвестиційних стратегій зарубіжних інвесторів, які можуть не відповідати національним інтересам країни-одержувача інвестицій.

Так, особливо небезпечним є встановлення жорсткого контролю іноземних інвесторів над процесом формування інвестиційних ринків в країнах з перехідною економікою, що дозволяє не лише «знімати вершки з інвестиційних операцій», а й формувати напрями інвестиційного розвитку стратегічних галузей цих країн відповідно до власних інтересів.

До недоліків прямого іноземного інвестування також відносяться збільшення залежності країни від іноземного капіталу; постачання або збут неякісних, недосконалих і морально застарілих ресурсів і активів; погіршення платіжного балансу, а також можливість виникнення «ефекту витіснення» вітчизняного капіталу іноземним у випадку швидших темпів надходження іноземного капіталу, ніж темпи залучення внутрішніх ресурсів в економіку країни.

Зважаючи на вказані негативні наслідки іноземного інвестування для «приймаючої» країни, а також на загрозу заміщення іноземним капіталом вітчизняного у прибуткових чи стратегічних галузях промисловості внаслідок «ефекту витіснення» (за Н. Петровим), актуальною є мобілізація внутрішніх ресурсів для фінансування розвитку основних фондів, особливо у промисловості. Відповідно, зробимо висновок, що в країнах з посттрансформаційною економікою рівень іноземного інвестування не повинен перевищувати певні порогові значення. Наприклад, відношення чистого приросту прямих іноземних інвестицій до ВВП повинно знаходитися в межах 5-10%, а частка прямих іноземних інвестицій у загальному обсязі інвестицій – в межах 20-30%.

Методика розрахунку рівня економічної безпеки держави містить перелік індикаторів стану зовнішньоекономічної безпеки (частка імпорту у внутрішньому споживанні; частка імпорту продовольства у внутрішньому споживанні держави; питома вага провідної країни-

партнера у загальному обсязі зовнішньої торгівлі; питома вага сировинного та низького ступеня переробки експорту (промисловості) у загальному обсязі експорту товарів; коефіцієнт покриття імпорту експортом; відношення обсягу експорту (імпорту) до ВВП) та визначає порогові значення цих індикаторів. Недоліком існуючої методики є складність розрахунку окремих індикаторів для регіону та відсутність індикаторів, що враховують науково-технологічну компоненту міжнародного співробітництва.

Для проведення оцінки рівня зовнішньоекономічної безпеки держави доцільно доповнити розглянуту методику такими показниками, які дозволять оцінити не лише кількісні характеристики зовнішньоекономічної діяльності, але і якісні, що можливо на основі аналізу науково-технологічної складової (табл. 1).

Таблиця 1

Індикатори зовнішньоекономічної безпеки України з врахуванням науково-технічної складової

№ з/п	Назва індикатора	Роки		Порогове значення
		2006	2010	
1	Питома вага провідної країни-партнера в загальному обсязі зовнішньої торгівлі, %	26,9	25,5	не більше 30
2	Частка високотехнологічної продукції в експорті товарів, %	4,5	7,2	не менше 20%
3	Частка високотехнологічної продукції в імпорті товарів, %	10,7	11,3	не більше 20%
4	Коефіцієнт покриття імпорту експортом	0,85	0,87	не менше 1
5	Коефіцієнт експортної залежності, %	35,2	34,8	не більше 30%
6	Коефіцієнт імпортної залежності, %	41,4	39,8	не більше 30%
7	Коефіцієнт технологічної залежності	2,7	1,8	не більше 1
8	Частка експортованої інноваційної продукції у загальних обсягах реалізованої інноваційної продукції, %	41,4	42	не менше 20%

Зазначимо, що уряди всіх країн світу в тій чи іншій мірі втручаються у зовнішньоекономічну діяльність і регулюють обсяги зовнішньої торгівлі. Держава в зовнішньоекономічній політиці зосереджує зусилля переважно на розробленні та здійсненні заходів торгово-економічної політики, яка спрямована на досягнення певних пріоритетів. Особливістю сучасних національних систем регулювання зовнішньоекономічної діяльності є комплексний характер, що виявляється у використанні різноманітних інструментів регулювання, які взаємодіють і взаємодоповнюють один одного, а саме: економічного та адміністративного регулювання, а також валютно-фінансових заходів. У цілому зовнішньоекономічна політика держави – це комплекс заходів, що мають на меті досягнення економікою країни певних переваг на світовому ринку і водночас – захист внутрішнього ринку від конкуренції з іноземними товарами. Можна сказати, що вона спрямована на стимулювання (обмеження) експорту (імпорту) товарів та послуг. Інструментами такої політики є методи тарифного і нетарифного регулювання міжнародної торгівлі, а основними формами – протекціонізм і політика “вільної торгівлі”.

Тарифні інструменти (митний тариф, тарифна квота) регулювання зовнішньої торгівлі посідають одне з провідних місць у системі державного регулювання зовнішньоторговельної діяльності.

Нетарифні інструменти є методами, у першу чергу, адміністративного впливу – це ефективний засіб регулювання зовнішньоекономічної діяльності шляхом встановлення певних вимог до суб'єктів господарської діяльності при здійсненні ними зовнішньоекономічної діяльності. Метою запровадження певних заборон і обмежень при регулюванні зовнішньоекономічної діяльності є захист вітчизняного товаровиробника й виконання певних міжнародних зобов'язань країни. Термін “нетарифне регулювання” охоплює групу адміністративних, фінансових, технічних та інших заходів, що ускладнюють імпорт або експорт певних товарів.

Прихильники протекціонізму вважають, що економічно обґрунтованою дана політика буде в наступних випадках:

1. Необхідність забезпечення оборони. В періоди загострень відносин між державами і посилення міжнародної напруги, протекційні методи використовуються для збереження національної безпеки держави, що сприяє виробництву на її території всієї необхідної, життєво важливої продукції.

2. Підвищення внутрішньої зайнятості. Суть даного положення полягає в мікроаналізі. Збільшення сукупних витрат в результаті скорочення імпорту стимулює внутрішній економічний розвиток, оскільки призводить до різкого зростання доходів і зайнятості.

3. Збільшення доходів державного бюджету. В багатьох випадках держава проводить протекціоністську політику, тому що потребує додаткових надходжень для покриття дефіциту державного бюджету.

4. Диверсифікація заради стабільності. Воєнні дії, циклічні коливання, негативні зміни в структурі промисловості викликають великомасштабні і часто больові процеси перебудови таких економічних систем. Тому протекціонізм необхідний для стимулювання промислової диверсифікації і, як наслідок, зменшення залежності від кон'юнктури на світових ринках одного чи кількох видів продукції.

5. Захист молодих ринків. Тимчасовий захист молодих національних фірм від жорстокої конкуренції більш зрілих та ефективних іноземних фірм дозволяє народжуваним галузям зміцнити свої позиції і стати ефективними виробниками. Однак в даному випадку отримує актуальність проблема вибору галузі виробництва, яка дійсно потребує захисту і володіє потенційними конкурентними перевагами.

6. Захист від демпінгу. Протекціонізм необхідний для захисту національних фірм від іноземних виробників, які збувають на ринку свою надлишкову продукцію за демпінговими цінами нижче за собівартість. Антидемпінгові протекційні заходи – сильні і дієва зброя в країнах з ринковою економікою.

7. Оптимальні тарифи. Йдеться про особливий різновид мит які застосовують країни-експортери. Якщо якийсь товар виробляється в одній країні, національна конкурентна перевага цієї країни – хоча і не є перевагою для світу в цілому – може бути реалізована шляхом впровадження експортного тарифу, сплаченого тими, хто імпортує товар.

Однак для створення об'єктивного уявлення про роль заходів протекціонізму в регулюванні національної економіки необхідно відзначити і аргументи, які часто використовують противники протекціонізму, а саме:

1. Протекціонізму властива визначена нелогічність: ставлячи ціль досягнення позитивного сальдо торгового балансу, протекціонізм частково стримує імпортні реакції. Це викликає аналогічну реакцію міжнародних партнерів в результаті чого зменшуються об'єми експортних операцій і ситуація приводить не до позитивного сальдо, а до розбалансування торговельного балансу.

2. В умовах протекціонізму сектори національної економіки частково втрачають стимули до прогресу та інновації у зв'язку з можливістю зберігати високі доходи і монопольні привілеї.

3. Протекціонізм наносить втрати економічним інтересам споживачів, так як вітчизняний споживач змушений буде платити вищу ціну за товар, причому не тільки за імпортний, який обкладається митом, але і за товари національної промисловості.

4. Необдумане застосування протекційних заходів здатне нанести збиток національним компаніям, оскільки багато видів бізнесу залежать від імпортних компонентів, матеріалів та обладнання.

На противагу протекціонізму в умовах глобалізації досягнуто якісно новий рівень лібералізації світової торгівлі на основі домовленостей в рамках ГАТТ/СОТ, який характеризує значне посилення універсальності в дії регулятивних принципів цієї інституції – як в секторальному, так і територіальному (географічному) аспектах.

Так, якщо раніше регулюючі норми ГАТТ у повному обсязі розповсюджувались практично тільки країни з розвинутою ринковою економікою, то тепер в сферу їх безпосереднього системного впливу потрапила не тільки значна кількість країн, що розвиваються, але й держав з перехідною економікою. Більше того, внаслідок універсалізації ГАТТ об'єктивно виникла нова ситуація, коли залишатись поза межами міжнародних норм ГАТТ/СОТ стало стратегічно не вигідним для будь-якої країни, яка розраховує на тісну інтеграцію в міжнародні економічні структури та повне використання переваг міжнародного поділу праці.

Першою сферою, на яку поширюється лібералізація зовнішньоекономічних відносин стає торгівля – спочатку товарами, а згодом й послугами. Чим більше обсяги та динаміка зростання торгівлі країни, тим більш відкритою вона стає.

Основними факторами, що впливають на ступінь відкритості економіки, масштаби та інтенсивність економічних зв'язків національних господарств, є: природно-географічні та соціально-економічні умови країн, фактори НТП, тип регуляторної системи зовнішньоекономічних зв'язків, розвиток процесів регіональної економічної інтеграції тощо.

Разом з тим надмірна відкритість економіки може стати джерелом загроз національній економіці. Зокрема, через сферу зовнішньої торгівлі проявами загроз економічній безпеці країни можуть бути наступні:

- високий рівень залежності відтворювальних процесів за умов надмірної відкритості внутрішнього ринку від зовнішніх джерел
- деформація структури експорту та виробництва, явище «голландської хвороби»
- деіндустріалізація національних економік під впливом зовнішніх шоків
- високий рівень залежності від імпорту
- банкрутство місцевого бізнесу.

Таким чином, зовнішньоторговельна відкритість економіки національної економіки з одного боку, підвищує інтеграцію країни до світової економіки та полегшує взаємодію на світовому ринку, з іншого створює підґрунтя для підвищення рівня незахищеності внутрішнього ринку та стає каналом перенесення зовнішньої турбулентності у національний простір.

Для оцінки відкритості економіки використовують такі показники: експортна та імпортна квоти, тобто питома вага експорту та імпорту у ВВП, а також зовнішньоторговельна квота, що вимірюється як частка середньоарифметичної суми експорту та імпорту у ВВП.

Оптимальний рівень зовнішньоторговельної відкритості, що дозволяє країні одночасно інтегруватись у світову економіку та забезпечує достатній рівень економічної безпеки становить 35 %. Цей показник притаманний більшості економічно розвинутих країн світу. Крім того в умовах посткризового розвитку світової економіки до такого рівня зменшується торговельна відкритість й більшості країн, зі зростаючими ринками та з трансформаційною економікою.

Для оцінки зовнішньоторговельної відкритості МТП використовує три кількісні показники: показник торговельної відкритості, обсяг імпорту товарів та послуг на душу населення та темп приросту реального імпорту товарів. Велика увагу оцінки імпорту приділяється тому, що саме відкритість ринку до імпорту визначає, на думку експертів організації, мінімізацію імпортних бар'єрів та відкритість ринку для іноземних постачальників.

На основі розрахунку індексу відкритості, країни поділяються на 5 великих груп: переважно відкриті, відкриті вище середнього, помірна (середня) відкритість, відкритість нижче середнього, дуже слабка відкритість ринку.

Питання для самоконтролю

1. Які загрози міжнародній економічній безпеці створює міжнародний поділ праці?
2. Чому участь країни у міжнародному поділі праці генерує низку загроз національній безпеці?

3. Який зв'язок міжнародної економічної безпеки та зовнішньоекономічної складової національної безпеки?
4. Які показники використовуються для оцінки рівня зовнішньоекономічної безпеки держави?
5. Які індикатори зовнішньоекономічної безпеки дозволяють оцінити рівень відкритості економіки країни?
6. Який рівень відкритості економіки країни відповідає критеріям економічної безпеки?
7. У яких випадках жорстка політика протекціонізму є доцільною?
8. Які загрози з точки зору безпеки виникають для економіки держави, яка застосовує протекціоністські заходи?
9. Який вплив здійснює протекціонізм на систему міжнародної економічної безпеки?
10. Які загрози для національної безпеки країн-учасниць СОТ виникають внаслідок лібералізації системи світової торгівлі?

Індивідуальне завдання №4.

Торговельні війни та їх вплив на стан міжнародної економічної безпеки

1. Знайти у засобах масової інформації три приклади ведення торговельної війни, охарактеризувати причини конфліктів та способи їх вирішення.
2. Проаналізувати вибрані ситуації з точки зору їх впливу на стан міжнародної економічної безпеки. Окреслити наслідки для економік країн-учасниць конфліктів.
3. Завдання оформити у вигляді аналітичної доповіді (до 5 стор.). Список використаних джерел – обов'язковий.

Література

1. Бабець І.Г., Миценко І.М. Трансформація системи управління зовнішньоекономічною та інвестиційною безпекою України в умовах глобалізації: монографія. Кропивницький: ЦНТУ, Поліграф-Сервіс, 2021. 464 с.
2. Безрукова Н.В., Василенко М. В. Світові торговельні війни: особливості та наслідки. Ефективна економіка. 2015. № 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4153>.
3. Глобальна та національна безпека : підручник / [В.І. Абрамов ... [та ін.] ; за загальною редакцією Г.П. Ситника ; Національна академія державного управління при Президентові України, Громадська організація "Академія національної безпеки". - Київ : НАДУ, 2016. – 781 с.
4. Торговельні війни сучасності та їх вплив на економічне зростання і розвиток у світі та Україні. / Наук. ред. В. Юрчишин. Київ: Заповіт, 2019. 190 с. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_trade_wars.pdf.
5. Калюжна Н. В. Міждержавні торговельні конфлікти як уособлення політики неопротекціонізму. Проблеми системного підходу в економіці. 2019. Вип. 1 (69). С. 30-36. URL: http://www.psae-jrnl.nau.in.ua/journal/1_69_1_2019_ukr/5.pdf.
6. Матвійчук Н. Торговельна війна між США та Китаєм: які країни отримують вигоду? Аналітичний центр ADASTRA, 2019, 20 червня. URL: <https://adastra.org.ua/blog/torgovelnajijna-mizh-ssha-ta-kitayem-yaki-krayini-otrimuyut-vigodu>.
7. Щербина А. Світова торговельна війна: на які ймовірні сценарії розвитку подій варто очікувати. Та як діяти Україні за таких умов. URL: <https://mind.ua/openmind/20200880-svitova-torgovelnajijna-na-yaki-jmovirmi-scenariyi-rozvitku-podij-var-to-ochikuvati>.
8. Якубовський С. О., Родіонова Т. А., Бабінчук О. С. Торговельне протистояння США і Китаю: причини та наслідки. Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. Серія “Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм”. 2020. Вип. 11. С. 35-44.

ТЕМА 6. Ресурсна складова міжнародної економічної безпеки

(2 години)

План заняття

1. Енергетичні кризи, їх причини та зв'язок з екологічною, сировинною і продовольчою кризами.
2. Боротьба за ресурси і баланс сил на міжнародній арені.
3. Проблеми забезпечення енергетичної безпеки.
4. Екологічна безпека світу і окремих країн.

Методичні вказівки

При підготовці до семінарського заняття студенту необхідно виходити з того, що поряд з військово-політичними чинниками міжнародної економічної безпеки все більше зростає роль ресурсних факторів. Періодичне загострення політичних та економічних відносин між країнами-лідерами видобування нафти та іншими країнами генерує енергетичні кризи, які, своєю чергою, істотно впливають на стан національної економічної безпеки інших країн та порушують рівновагу системи міжнародної економічної безпеки.

Перший «нафтовий шок» дав поштовх злому старій енергоємній і ресурсномісткій моделі промислового виробництва, яка забезпечувала процвітання західному світу в перші післявоєнні десятиліття. Зіткнувшись із загрозою нестабільності постачань нафти, Захід був змушений почати великі структурні реформи економіки, збільшити вкладення в розробку передових технологій, здатних забезпечити зменшення енергоспоживання і обмежити зростання залежності від імпорту нафти.

Реформа світової економіки, що здійснюється шляхом узгоджених зусиль провідних країн, фактично стала визначальним завданням міжнародної політики другої половини 1970-х років.

Разом з тим, нафтова криза 1973 сприяла посиленню експорту нафти на Захід з Радянського Союзу і поклав початок залежності СРСР, а потім і Росії від «нафтової труби» і нафтодоларів.

Таким чином, «нафтовий шок» дав поштовх злому старій енергоємній та ресурсномісткій моделі промислового виробництва. Захід був вимушений починати великі структурні реформи економіки, збільшувати вкладення у розробку нових технологій, які здібні забезпечити зменшення енергоспоживання та обмежити ріст залежності від імпорту енергоресурсів.

Поява такої організації як ОПЕК у вересні 1960 року стала ключовим моментом в історії розвитку енергобіполярності світової енергетики. Після енергетичної кризи країни ОПЕК стали важливими гравцями на міжнародній арені. Вони мали можливість впливати на політичні та економічні світові процеси. Країни експортери нафти почали отримувати великі прибутки після підвищення цін на енергоносії, проте їх не можна було вкласти у арабські країни. Їх економіки не мали можливості поглинути такі кількості інвестицій. Незважаючи на здійснення безлічі дорогих і престижних проектів, у тому числі інфраструктурних, накопичення арабських нафтовласників на місцях не приносили прибутку. Тому власники нафтових капіталів стали розміщувати їх в західних банках, перш за все швейцарські. «Нафтові гроші» хлинули до Європи, де вони, проходячи через європейські банківські системи, перетворювалися на «єврогроші» і починали циркулювати по каналах світового звернення, осідаючи у формі інвестицій у різних країнах світу. Кругообіг маси «нафтових грошей» протягом наступних десятиліть зіграв стимулюючу роль у становленні потужних транснаціональних банківських мереж.

Глобальна енергетична безпека – комплексне поняття, яке включає в себе не просто надійне забезпечення світової економіки різними видами енергії за прийнятними цінами з мінімальними втратами для навколишнього середовища (мінімальним негативним впливом),

але й стан захищеності світового співтовариства і всіх його членів від можливих ризиків та загроз політичної стабільності у світі та їх стійкому соціально-економічному розвитку, пов'язаних як з теперішнім, так і майбутнім станом світової енергетики.

В умовах зростаючих енергопотреб у світі та нерівномірності територіального розподілення запасів домінуючих видів енергоресурсів (нафта, газ, вугілля, уран, гідроенергія) взаємозв'язок за енергетичними потоками всіх країн суттєво зростає.

Для оцінки забезпеченості енергетичними ресурсами використовується індекс енергетичної безпеки. При порівнянні розвіданих запасів та споживання нафти і газу, спостерігаються істотні диспропорції щодо рівня забезпеченості країн Європи, за винятком країн СНД відповідно – 4,1% та 1,0%; Африки – 8,8% та 8,7%; Центральної та Південної Америки – 3,9% та 9,1%; Азії та Океанії – 6,1% та 8,7%; пострадянських країн – 10,3% та 7,4%.

Регіональна (просторова) структура розвіданих запасів природного газу характеризується такими параметрами: найбільші запаси належать пострадянським країнам та країнам Близького сходу (34,9% та 28,7% у 1980 р.; 31,9% і 41,4% у 2008 р.). Решта запасів розподілена між країнами Північної Америки у 1980 р. – 13,4%, а у 2008 р. – 4,9%; Центральної та Південної Америки – 3,3% та 4,3% відповідно; Європи – 5,7% та 2,7%; Африки – 8,2% та 7,9%; Азії та Океанії – 5,9% та 6,8%.

З наведеного зрозумілі звинувачення у наявності ядерної зброї, поширенні тероризму, недостатньому рівні демократії тощо з боку країн „золотого мільярду”, зокрема Північної Америки та Європи, до країн з найбільшими обсягами запасів нафти у світі (Ірану, Іраку). Можна припустити, що йдеться про формальний привід для початку військових дій з метою контролю над енергетичними ресурсами.

Для підтвердження необхідно розглянути структуру споживання цих факторів виробництва: найбільшу частку нафти споживають країни Європи з урахуванням пострадянських країн (44,7% у 1980 р. та 39,6% у 2007 р.) Найбільша частка належить Росії, Великобританії, Німеччині та Італії, країнам Північної Америки (44,2% у 1980 р. та 27,4% у 2007 р.). Переважно завдяки США, країнам Азії, частка яких помітно зростає, зокрема Японії та Китаю, починаючи з 1990 р. (сукупна частка країн Азії та Океанії у 1980 р. становила 5,0%, а у 2007 р. зросла втричі до 15,3%).

Динаміка зміни обсягів споживання паливно-енергетичних ресурсів (ПЕР) підтверджує істотну диспропорційність (табл. 6.1). Протягом 2000-2007 рр. спостерігався різкий приріст обсягів споживання ПЕР у Китаї (на 92,7%), у країнах Близького та Середнього Сходу (42,8%), Індії (37,0%), країнах Центральної Азії (23,0%).

Подібні тенденції стають передумовою для економічного зростання з високим рівнем ефективності використання енергетичних ресурсів. При цьому середній приріст споживання ПЕР у країнах Європи досягнув – 3,6%, загалом у світі – 19%.

Саме „енергонадлишкові” країни забезпечили близько 16,7% приросту, а „енергодефіцитні” – 83,3%. Прогнозні оцінки доводять, що різниця між обсягами виробництва і споживання ПЕР в країнах Євразії зростатиме. КНР та Індії у довгостроковій перспективі належатиме найбільша частка мегарегіонального попиту на енергетичні ресурси (до 30%). У період 2006 - 2030 рр. за прогнозами експертів ОПЕК, частка КНР у попиті на нафту в Євразії зросте з 13,7% до 20,8%; Індії та країн Південної Азії – з 6,2% до 11,5%; у той час, як частка країн Європи знизиться з 32,0% до 23,3%, азійських країн ОЕСР – з 16,4% до 10,6%.

У сучасному світі глобальні суперечності між великими державами розгортаються в умовах глобалізації, тобто в умовах їх зростаючої економічної та політичної взаємозалежності, коли вигоди від прямих військових зіткнень і перемоги над ворогом значно поступаються місцем вигодам від взаємного співробітництва. На місці однополюсного світового устрою із домінуванням США, що склався після закінчення «холодної війни» і діяв приблизно до середини першої декади ХХІ ст., активно формуються нові, складні та багатовимірні моделі міжнародної взаємодії. У новому світовому порядку США зберігають провідну роль, але намагаються робити це іншими, більш гнучкими методами, спираючись не стільки на власну одноосібну волю та власні можливості, скільки на широке залучення інших

країн та інтеграційних утворень до спільного виконання тих або інших тактичних і стратегічних завдань. Водночас збільшують свою вагу інші центри впливу. На Європейському континенті такими є насамперед Європейський Союз і Російська Федерація. У світі змінюються геополітичні конфігурації, посилюється суперництво провідних глобальних та регіональних потуг за перерозподіл сфер впливу, зокрема у пострадянському просторі. У регіоні об'єктивно присутні інтереси найбільш впливових світових держав, взаємини між якими не набули стійкого позитивного характеру, що особливо небезпечно за теперішніх умов позаблоковості України. На цьому тлі молоді незалежні держави, в яких відбуваються складні суспільно-політичні трансформації, через певну політичну та стратегічну невизначеність стають об'єктами асиметричного тиску – політичного, економічного, інформаційного.

Посилюється конкурентна боротьба між провідними світовими країнами у політичній, воєнній, економічній, гуманітарній і безпековій сферах. Зростання конкуренції між світовими центрами впливу (США – Китай, США, ЄС – РФ) нині відбувається без протистояння на рівні збройного конфлікту. Водночас збільшення кількості світових центрів впливу завдяки динамічно зростаючим державам (Китай, Індія, Бразилія, Мексика), які створюють конкуренцію для існуючих суперпотуг, ускладнює характер міжнародних відносин.

США продовжують зберігати провідну роль у світових політичних процесах і концентрують увагу на вирішенні глобальних проблем, намагаючись позиціонувати себе, скоріше, як арбітра стабільності міжнародної системи, ніж прямого учасника регіональних систем міжнародних відносин. Переорієнтація зовнішньої та оборонної політики США у напрямку Азійсько-Тихоокеанського регіону, яка спостерігається останніми роками, свідчить, що нині саме в цьому регіоні, а не в Європі США вбачають свої головні безпекові виклики. Відносини з Китаєм набувають для США значення домінуючого зовнішньополітичного вектору.

Протягом останніх років у відносинах між США і РФ, попри оголошену у 2009 р. політику «перезавантаження», продовжували загострюватися суперечності, викликані серйозними розбіжностями з низки міжнародних питань, зокрема розширення НАТО, створення системи ПРО США в Європі, сирійської проблеми. США відмовляються також визнавати право РФ на створення зон власних «привілейованих інтересів» на пострадянському просторі.

Нові міжнародні реалії стимулюють Європу до посилення власної безпекової політики з розрахунком на власний безпековий та воєнний потенціал, який на сьогодні не є достатнім. Це створює значний виклик для нинішньої архітектури європейської безпеки. Загалом загострення суперечностей між США/НАТО та РФ із широкого спектра питань стратегічної стабільності (ПРО, оновлення Договору про звичайні збройні сили в Європі, іранська ядерна програма Міжнародне безпекове середовище: виклики та тощо), низька ефективність існуючих глобальних і регіональних безпекових механізмів (ООН, ОБСЄ), неспроможних ухвалювати своєчасні та адекватні рішення для вирішення кризових ситуацій, гальмування впровадження Спільної політики безпеки і оборони ЄС створюють серйозний виклик для архітектури безпеки в Європі, підвищуючи ризики для України опинитися у «сірій зоні» поза системами безпеки, що діють на континенті.

Водночас зростання конкуренції між РФ та ЄС за впливи на пострадянському просторі, проявом якого у 2012 р. стала боротьба між двома взаємовиключними інтеграційними проектами, що пропонуються Україні (Угода про асоціацію з ЄС і Митний союз РФ, Білорусі та Казахстану з перспективою його перетворення на Євразійський союз). Невизначеність східної політики ЄС створює додаткові виклики для України й регіону Східної Європи загалом, провокуючи ситуацію нестабільності.

Останніми роками продовжує зростати роль Китайської Народної Республіки як глобального гравця у сучасній системі міжнародної безпеки, що викликає певне занепокоєння з боку інших впливових світових держав. Китай, маючи значні фінансові та економічні ресурси, використовує їх для посилення свого політичного впливу у різних регіонах світу. Підписана у 2012 р. угода між КНР та Україною щодо модернізації українського аграрного

сектору та вугільної галузі свідчить про відмову КНР визнати виключне право РФ на власну зону інтересів на пострадянському просторі. Економічна експансія Китаю ускладнює загальну картину геополітичних впливів у регіоні, що означає збільшення різноспрямованого тиску на Україну з боку основних міжнародних гравців. Зниження ефективності міжнародних механізмів контролю за розповсюдженням зброї масового ураження і засобів її доставки призводить до порушення стратегічної стабільності у світі. Посилення цього чинника, передусім через прагнення низки політичних режимів до розробки ядерної зброї (або окремих її компонентів) та засобів її доставки, стимулює інтерес до наявних розробок і спеціалістів у інших державах, у т.ч. й в Україні.

Розвинені держави дедалі більш гостро відчують обмеженість сировинних ресурсів в умовах зростання суспільних потреб, що зумовлює виникнення у них мотивів щодо застосування різних моделей домінування у тих чи інших регіонах світу. Поява нових викликів, пов'язаних із дефіцитом життєво важливих ресурсів і зростанням цін на них, призводить до посилення у світі конкуренції за доступ до природних ресурсів, що супроводжується зростанням конфліктного потенціалу у відповідній сфері. Як механізми політичного впливу окремими країнами дедалі частіше використовується встановлення контролю за маршрутами постачання життєво важливих природних ресурсів і диктат цін. Протягом 2012 р. в епіцентрі міжнародного протистояння неодноразово опинялися ВАТ «Газпром» та керівництво РФ із приводу завищеної ціни на природний газ і визначення маршрутів його постачання в європейські країни.

Загострення боротьби за природні ресурси у світі не обмежується енергетичною сферою. Новими джерелами конфліктів стають, зокрема, зростання дефіцитів питної води та продовольства. Так, різке зростання цін на продукти харчування разом із існуванням інших проблем соціально-економічного та політичного розвитку спровокувало низку протестних акцій у країнах Північної Африки та Близького Сходу. Україна має значний потенціал у відповідних сферах, реалізація якого здатна суттєво посилити позиції країни на міжнародній арені.

Вагомий вплив глобалізації на економічний розвиток та конкуренцію на світових ринках ресурсів відображається у збалансованості довілля. Для аналізу використовується індекс який загалом дорівнює 0,1, тобто незначне порушення балансу між біологічною здатністю Землі й потребами людини у біосфері. Приймається, що в умовах глобалізації споживають природні багатства та трансакційні видатки на екологію усього світу, тому індекс окремої країни може перевищувати біологічний потенціал.

У 2008 р. спостерігалось негативне значення індексу на рівні -0,6 “глобального гектара” у розрахунку на одну особу. Тобто, обсяги експлуатації довілля вже перевищують його потенціал.

У країнах з високим рівнем доходів (переважно країни ОЕСР) існує дефіцит у 2,7 “глобальних га” у розрахунках на особу; у країнах з середніми (0,0), а у країнах “третього світу” існує незначний „профіцит” (0,1). В мегарегіонах та окремих країнах істотні диспропорції.

Найбільші резерви довілля спостерігаються в країнах Латинської Америки та Карибського басейну – 2,4 “глобальних гектари” у розрахунку на одну особу. Найбільше значення позитивного сальдо за цим показником спостерігається у Болівії (13,6), Парагваї (6,5), Аргентині (5,7) та Бразилії (4,9). Негативним баланс у цьому мегарегіоні спостерігається у Мексиці (-1,7). У країнах Африки позитивне сальдо становило 0,4, за рахунок Габону (23,7), Конго (13,3), Центральноафриканської Республіки (7,8). До країн з від’ємним сальдо відносяться Лівія (-3,3), Мавританія (-1,5) та Єгипет (-1,3).

З країн Близького Сходу та Центральної Азії (інтегральний показник дорівнює -1,0) найбільший дефіцит екологічного потенціалу спостерігається в Об’єднаних Арабських Еміратах та Кувейті (по -8,4). Найбільші резерви властиві для Казахстану (0,9), Грузії (0,7) та Афганістану (0,3).

У країнах Азії та Океанії, з дефіцитом екологічних ресурсів (-0,8) зберігають потенціал Монголія (11,2), Австралія (7,6), Нова Зеландія (6,4) та Папуа–Нова Гвінея (2,8). Вагомий показник дефіциту властивий Японії (-4,3), Сінгапуру (-4,1), Південній Кореї (-3,0) та Китаю (-1,2). Якщо врахувати офіційні дані щодо чисельності населення в Китаї станом на 2008 р. (близько 1,33 млрд ос.), то дефіцит екологічного потенціалу дорівнює близько 1599,96 млн “глобальних га”.

Розвиненим економікам Північної Америки та Європи властиві негативні значення екологічного балансу (за винятком Канади (13,0), Фінляндії (6,5), Швеції (4,9), Латвії (3,5), Естонії (2,7) та Литви (1,0)). Останнє може слугувати додатковим аргументом рішення ЄС щодо прийняття країн Балтії у пріоритетній „хвилі інтеграції ЄС-12” навіть за умови неповного виконання ними умов конвергенції).

Найбільше значення негативного сальдо у цій групі країн у США та Іспанії (по -4,4), Бельгії (-4,0) та Великобританії (-3,7). Таким чином, у майбутньому можна прогнозувати економічні, військово - політичні санкції на територіях країн з профіцитом екологічного потенціалу.

Одним з наслідків деградації навколишнього середовища є зростання загрози здоров'ю людей. Це вже проявляється не лише в окремих забруднених регіонах, й на загальному рівні. Частота захворювань, породжуваних головно екологічними факторами, зростає. Наприклад, збільшення кількості онкологічних та алергічних захворювань тісно пов'язане з погіршенням якості навколишнього середовища. Іншими, серйознішими, наслідками екологічної загрози є:

- економічні кризи, громадські заворушення, політична дестабілізація (не натрапивши на реакцію, ці явища можуть поглиблюватися аж до остаточного катаклізму);

- конфлікти міжнародного масштабу (йдеться про можливість виникнення конфлікту як з бажання заволодіти природними ресурсами, так і з суперечки, пов'язаної з екологічною агресією (зараженням) чи неконтрольованим переміщенням емігрантів з екологічно катастрофічних регіонів).

Не можна оминати увагою такої загрози, як екологічний тероризм. Важливо розглянути тут саме аспект екологічного виміру тероризму, який може призвести в подальшому до екологічних катастроф і загрожувати європейській безпеці. Важко навіть уявити, до чого може призвести гіпотетичне захоплення та руйнування терористами атомних електростанцій, хімічних заводів, дамб, забруднення вод чи ґрунтів, застосування бактеріологічної чи біологічної зброї. Тому проблема екологічної безпеки виробництв перебуває в центрі уваги уряду РП, європейської та світової спільноти.

Важко провести межу між екологічним тероризмом як діяльністю із злими, ворожими намірами, з одного боку, і з іншого - недостатньо зваженою зовнішньою і внутрішньою політикою держав, а іноді - й відвертою халатністю та безвідповідальністю людей, діяльність яких має для природного середовища негативні наслідки.

Серед проблем безпеки, тероризму та екології потрібно приділити увагу ядерній небезпеці. Екологічний аспект цієї проблеми стосується безпечності ядерних реакторів (як і багатьох інших виробництв) і на цю тему дискутують вже не одне десятиліття. Чорнобильська аварія підштовхнула людство до ухвалення низки міжнародних документів у сфері підвищення безпеки та контролю за діяльністю ядерних реакторів. Проте в світлі недавніх подій цього вже недостатньо. Терористичні акти у 2014-2016 рр. в країнах Європейського Союзу спонукали держави до нових рішень.

Питання для самоконтролю

1. Які ознаки енергетичної кризи свідчать про наявність істотних загроз для міжнародної економічної безпеки?
2. Яка причина виникнення першої енергетичної кризи?

3. Які наслідки мають енергетичні кризи для національних економік та для системи міжнародної економічної безпеки?
4. У чому полягає дисбаланс між запасами і споживанням енергетичних ресурсів як чинник енергетичної безпеки на міжнародному рівні?
5. У чому відмінність понять «глобальна енергетична безпека» і «національна енергетична безпека»?
6. Який взаємозв'язок між енергетичною та продовольчою безпеками?
7. Які загрози виникають в процесі вирішення продовольчої проблеми в світі?
8. Які чинники обумовлюють виникнення екологічних загроз для системи міжнародної економічної безпеки?
9. Які події свідчать про зростання загрози екологічного тероризму?
10. Який взаємозв'язок між енергетичною та екологічною складовими міжнародної безпеки?

Питання для самостійного опрацювання

1. Продовольча залежність країн: сутність та вплив на міжнародну економічну безпеку.
2. Перспективи подальшого розгортання "зеленої революції" як чинника міжнародної економічної безпеки.
3. Енергетична безпека України в умовах глобальних викликів.
4. Колективна енергетична безпека в Європі.
5. Американська політика забезпечення максимальної енергетичної безпеки.
6. Роль провідних постачальників та головних споживачів основних сировинних ресурсів у формуванні системи міжнародної економічної безпеки.

Література

1. Global Food Security Index. URL: <https://foodsecurityindex.eiu.com/Index>.
2. The State of Food Security and Nutrition of the World: Safeguarding against Economic Slowdowns and Downturns. FAO: Rome, 2019. 239 p. URL: <http://www.fao.org/3/ca5162en/ca5162en.pdf>.
3. Стежко Н.В. Глобальна продовольча проблема: її особливості та імперативи вирішення в сучасних умовах : монографія. Кіровоград : [б.в.], 2016. 559 с.
4. Сурілова О. О. Продовольча безпека в умовах пандемії. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». Т. 28 / голов. ред. Ю. В. Цуркан-Сайфуліна. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 117-123.
5. Україна та глобальна продовольча безпека в умовах війни. Аналітичний огляд. НІСД, 2022. <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ukrayina-ta-hlobalna-prodovolcha-bezpeka-v-umovakh-viyny>.
6. European Electricity Review 2022. <https://ember-climate.org/insights/research/european-electricity-review-2022/>.
7. Sun X., Jia M., Xu Z., Liu Z., Liu X., Liu Q. An investigation of the determinants of energy intensity in emerging market countries. Energy Strategy Reviews. 2022. №39. 100790. URL: www.elsevier.com/locate/esr.
8. Визначення рівня енергетичної безпеки України: аналіт. доп. / [Суходоля О. М., Харазішвілі Ю. М., Бобро Д. Г., Рябцев Г. Л., Завгородня С. П.] ; за заг. ред. О. М. Суходолі. Київ : НІСД, 2021. 71 с.
9. European Commission, The European Green Deal: Clean Energy, December 2019, at https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/fs_19_6723.
10. Ratner M., Belkin P., Garding S.E., and Welt C. European energy security: options for EU natural gas diversification. Current Politics and Economics of Europe. 2021. Vol. 32. Is. 2-3. Pp. 301-347.

11. The quest for security : protection without protectionism and the challenge of global governance / [edited by] Joseph E. Stiglitz and Mary Kaldor. New York: Columbia University Press, 2013. 204 p.

12. Буравльов Є. П. Глобалізація: проблеми безпеки / Рада національної безпеки і оборони України; Інститут проблем національної безпеки. К. : Ін-т проблем нац. безпеки, 2007. 160с.

13. Глобальна та національна безпека : підручник / [В.І. Абрамов ... [та ін.] ; за загальною редакцією Г.П. Ситника ; Національна академія державного управління при Президентові України, Громадська організація "Академія національної безпеки". Київ : НАДУ, 2016. 781 с.

ТЕМА 7. Міжнародна валютно-фінансова безпека (2 години)

План заняття

1. Сучасна валютно-фінансова система і міжнародна економічна безпека.
2. Основні причини і форми дестабілізації валютно-фінансової системи.
3. Фінансові кризи і їх вплив на міжнародну валютно-фінансову безпеку.
4. Забезпечення економічної безпеки в умовах кризи.
5. Співпраця з міжнародними валютно-фінансовими організаціями: загрози для національної безпеки.

Методичні вказівки

Важливою функціональною складовою економічної структури світу є міжнародна валютно-фінансова система. Міжнародна валютна система - це закріплена угодами організація міжнародних валютних відносин. Ця система формувалася історично, і метою її створення стало забезпечення розрахункових операцій між країнами та функціонування міжнародних валютних інструментів. Міжнародна валютна система охоплює усю світову економіку. Її розвиток пов'язаний з формуванням світового ринку, єдиної системи світового господарства внаслідок поглиблення і диверсифікації міжнародного поділу праці, інтернаціоналізацією економічного життя та глобалізацією усіх аспектів господарської діяльності.

Міжнародну валютну систему характеризують такі елементи:

- резервні валюти, міжнародні розрахункові одиниці;
- умови взаємного обертання валют;
- уніфікований режим валютних паритетів;
- регламентування режимів валютних курсів;
- міждержавне регулювання міжнародної валютної ліквідності;
- міжнародне регулювання валютних обмежень;
- уніфікація правил використання міжнародних кредитних засобів обігу;
- уніфікація основних форм міжнародних розрахунків;
- режим валютних ринків і ринків золота;
- міжнародні організації, що здійснюють міждержавне валютне регулювання.

Вплив міжнародної валютної системи на стан міжнародної економічної безпеки обумовлений суперечностями, що виникають в процесі розвитку та глобалізації фінансових відносин між країнами. З одного боку, посилюються роль і значення глобальних валютно-фінансових структур (МВФ, Група Світового банку), що відповідає потребам транснаціоналізації та глобалізації економічного розвитку. З іншого боку, відбуваються процеси регіоналізації валютно-кредитних відносин, формування валютних блоків (зон), основою яких є долар США, євро та ієна.

Сучасний стан світової валютної системи характеризується кризовими явищами внаслідок загострення валютних протиріч, різкого порушення функціонування фінансових систем окремих країн, невідповідності структурних принципів організації світового валютного механізму зміненим умовам виробництва. При кризі світової валютної системи порушується

дія засад її функціонування і різко загострюються валютні протиріччя. Міжнародна валютна система є досить консервативною. Її системна перебудова вимагає значних затрат, тривала у часі і проходить поетапно. Реформа світової валютної системи повинна зачепити не лише її глобальні механізми, а також і інституційні механізми національних валютних систем, інститути міждержавних валютних відносин, регіональні валютні утворення. Остання світова валютна криза виявила суперечності на кожному з цих рівнів.

Світова фінансова криза, дестабілізація СВС поставили перед країнами питання про вибір нової моделі валютно-фінансової архітектури, яка б найповнішою мірою відповідала економічним умовам, що склались на сучасному етапі розвитку світових валютних відносин. Дослідження практики валютної інтеграції на європейському континенті, а також досвіду формування африканських та латиноамериканських регіональних валютних систем призводить до висновку про те, що валютна інтеграція є ефективним інструментом протидії дестабілізуючим впливам з боку СВС в умовах фактичної демонетизації золота та інтенсивних процесів глобалізації фінансових систем дозволяє забезпечити стабільність валютного курсу та створити умови для формування єдиного економічного простору в межах інтеграційного угруповання. Таким чином, аналіз особливостей процесів, що відбуваються в сучасній СВС дозволяє виділити дві взаємообумовлені тенденції:

- дестабілізація СВС;
- активізація процесів регіональної валютно-фінансової інтеграції.

В контексті теоретико-методологічного аналізу понять фінансової стабільності та стану нестабільності в країнах, варто проаналізувати два таких поняття як "фінансова стійкість" та "крихкість фінансової системи країни". Під фінансовою стійкістю варто розуміти властивість фінансової системи повертатися до рівноважного стану після припинення негативного впливу на неї, тобто це лише прагнення до рівноваги, в той час як стабільність припускає саму рівновагу фінансової системи. В свою чергу, фінансова крихкість передбачає такий стан фінансової системи, в якому вона є негнучкою до негативних впливів і навіть за незначних негативних шоків переходить в стан фінансової дестабілізації – тобто відсутній, так званий, «запас міцності». Основні причини та фактори, які впливають на виникнення та поширення нестабільності в світовій фінансовій системі як наслідку порушення стану стабільності в окремих країнах світу представлено в табл. 7.1.

Таблиця 7.1.

Причини та фактори нестабільності світової фінансової системи

ПРИЧИНИ	ФАКТОРИ
Фінансова лібералізація	Фінансові інновації на ринках, а також існування великих фінансових конгломератів полегшують передачу фінансових шоків на домашні ринки країн
Інтеграція фінансових та валютних ринків	
Інтенсифікація глобального руху капіталу	
Незбалансованість взаємовідносин основних гравців глобальних ринків США, ЄС та ринків Азії і Латинської Америки, що розвиваються	Зростаюча транскордонна інтеграція та присутність великих міжнародних фінансових інституцій, що полегшує розповсюдження фінансових шоків за межі країн
Нестабільність і непередбачуваність курсу американського долара як основної резервної валюти та прогноз його нестійкості на найближчі роки	Значне зростання у цінах на активи та зростаюча важливість кредитів для домогосподарств є потенційними джерелами фінансової нестабільності.

Фінансово-економічні кризи є подією циклічною і відбуваються кожні 9-11 років, «захоплюючи» майже всі країни світу.

Фахівці виділяють такі причини світових криз:

- надмірно експансивну грошову політику Федеральної резервної системи США;
- наявність величезного дисбалансу у світовій економіці, зокрема, великий профіцит у зовнішній торгівлі Китаю, значний торговельний дефіцит у США;
- недоліки системи управління ризиками в інвестиційних банках;
- недосконалість регулювання фінансових ринків на національному і міжнародному рівнях.

Сучасна глобальна криза дає змогу виділити суттєві зміни, які виникли між учасниками світового валютного ринку в міжнародних валютних відносинах:

1) криза концепції монетаризму, яку розвинені держави активно просували країнам, що розвиваються. Відповідно, за відсутності контролю з боку монетарної влади, в гонитві за прибутком досить поширеним явищем стало використання непрозорих продуктів, надмірне кредитування для гри на біржі;

2) фінансова частка в розвинутих країнах стала рушійною силою для економічного зростання, оскільки країни з позитивним сальдо платіжного балансу стали відмовлятися від промислових інвестицій, вкладаючи кошти у високоприбуткові активи;

3) поява терміну «фінансіалізація» світової економіки. Його можна трактувати як накопичення фінансових коштів за рахунок фінансових каналів, а не через міжнародну торгівлю чи виробництво товарів. Іншими словами – «гроші роблять гроші»;

4) компанії повинні постійно оприлюднювати свої прибутки з метою підтримки котирування своїх акцій та забезпечення їх зростання. Це є необхідною умовою як при сприятливому економічному стані, так і при стагнації економіки;

5) динаміка курсу американського долара змінюється циклічно. В найближчі 5 років буде відбуватися боротьба за утримання резервного статусу долара. Циклічне зміцнення валюти дозволить США досить швидко, порівняно з іншими країнами, вийти з кризи;

б) девальвація національних валют у порівнянні з долларом США.

В умовах кризи більшість країн світу опинились беззахисними перед загрозами економічної безпеки країни. Оскільки економічна безпека є основою ефективного функціонування країни, як незалежної, суверенної держави з національними інтересами, виникає необхідність вирішення питання її забезпечення в умовах світової нестабільності, поширення кризових явищ та прискорення процесів глобалізації.

Питання забезпечення економічної безпеки будь-якої країни, особливо в умовах формування єдиного соціально-економічного простору, глобального ринку є одним з найважливіших в визначенні її статусу на міжнародній арені як незалежної держави.

Зовнішні ризики для України у 2015–2016 рр.:

- скорочення попиту на український експорт внаслідок уповільнення економічної активності у країнах з ринком що формується та країнах, що розвиваються, насамперед Китаю;

- ускладнення конкуренції за зовнішнє фінансування (погіршення умов запозичень) внаслідок високої ймовірності розгортання боргової кризи у периферійних країнах ЄС та її переростання в ланцюгову реакцію на локальних та міжнародних фінансових ринках;

- небезпека затягування економіки України у «воронку» згортання економіки РФ внаслідок рецесії економіки РФ в умовах санкцій та наростання її «токсичності»;

- ескалація російської агресії, що суттєво погіршить стан економіки України; - посилення відтоку капіталу з України;О посилення дестабілізуючого впливу платіжного балансу на стан державних фінансів та золотовалютних резервів;

- згортання іноземними компаніями інвестиційних планів або перенесення термінів їх реалізації на майбутній період у зв'язку з макроекономічною невизначеністю;

- зменшення рівня політичної і фінансової допомоги з боку Європейського союзу та США у випадку гальмування структурних реформ (для динаміки фінансового рахунку).

До зовнішніх загроз сучасної України можна віднести наступні тенденції в економіці країни:

- значна залежність економіки від іноземних кредитів;
- дуже високий зовнішній борг;
- втручання міжнародних фінансових організацій в ринкові перетворення країни;
- дефіцит платіжного балансу країни;
- низький рівень зовнішніх інвестицій.

Основними внутрішніми загрозами для економічної безпеки України на сьогодні можна виділити наступні:

- недосконалість та недовершеність законодавчої бази;
- зростання нерівномірності соціально-економічного розвитку регіонів; деформована структура української економіки;
- великий рівень зносу устаткування в стратегічних галузях економіки; недостатньо висока конкурентоспроможність вітчизняної продукції;
- слабка розвиненість фондового ринку;
- низький рівень внутрішніх інвестицій;
- недосконалість податкової системи;
- високий рівень інфляції;
- значний сектор тіньової економіки.

Забезпечення економічної безпеки вимагає вирішення управлінських завдань, спрямованих на вирішення виявлених протиріч, протидію загрозам, а також зниження їх наслідків. Тобто, основним інструментом забезпечення економічної безпеки України повинна виступати ефективна система державного регулювання.

Невпинне зростання зовнішнього боргу України на тлі значного спаду виробництва негативно впливає на економічну безпеку. Це спонукає детальніше розглянути питання щодо отримання Україною кредитів від міжнародних фінансових організацій: Міжнародного валютного фонду (МВФ), Міжнародного банку реконструкції і розвитку (МБРР), Європейського банку реконструкції і розвитку (ЄБРР).

Двадцять років співпраці України з МВФ виглядають наступним чином:

Загалом отримано коштів на суму 18,9 млрд. у дол. (за сьогоднішнім курсом). При цьому 9 років Київ обходився без кредитів: 2000-2007 рр. та 2011-2013 рр.

Більш 3/4 всіх коштів позик Фонду були нараховані протягом трирічного періоду 2008 – 2010 рр. – 14,4 млрд. дол, коли на чолі уряду України перебували Ю. Тимошенко та М. Азаров.

За наступні три роки (2011-2014 рр.) Україна повернула близько 9 млрд. дол.

До 2010 р. сума щорічних відсотків обчислювалась двозначним числом у млн. дол. З 2010 р. щорічно виплачується не менше 170 млн. дол., що за докризовим курсом становить щонайменше 1,36 млрд. грн.

Поряд з певними позитивними моментами міжнародний кредит має й істотні негативні сторони. Зокрема, серед них можна виділити:

- появу диспропорцій відтворення суспільного продукту, оскільки розвиваються прибуткові галузі і затримується розвиток тих галузей, до яких іноземний кредит не залучається;
- посилення конкурентної боротьби країн за ринки збуту, джерела сировини, сфери вкладання капіталів;
- підтримку в країнах-позичальниках вигідних країнам-кредиторам політичних та економічних режимів, маріонеткових урядів;
- мобілізацію для виплати боргу значних фінансових ресурсів, що часто перевищують потенційні можливості країни-позичальника тощо.

Загрози, які виникають внаслідок співпраці України з міжнародними фінансовими організаціями, пов'язані як зі специфікою безпосередньо України, так і самих міжнародних фінансових організацій. Причому, якщо Україна виступає як країна з транзитивною (

перехідний) економікою, то міжнародні фінансові організації використовують у співпраці з Україною стандартні вимоги щодо співпраці з іншими країнами, які мають високу питому вагу політичного забарвлення. Зрозуміло, що остання теза має відношення більшою мірою до Міжнародного валютного фонду і Світовому банку, ніж до Європейського банку реконструкції та розвитку.

Проблема платоспроможності України і зростання зовнішньої заборгованості є важливою як у напрямку можливостей залучення коштів міжнародних фінансових організацій, так і в напрямку збереження національної безпеки України саме в контексті зовнішньої заборгованості. Крім цього, саме платоспроможність України є тим самим фактором, який дозволяє взагалі вести мову про залучення зовнішніх фінансових ресурсів.

Загроза, що виникає в результаті неадекватності вимог міжнародних фінансових організацій реаліям економіки України. Ця проблема пов'язана з використанням відносно України певних шаблонів, які використовуються в інших країнах світу, включаючи не тільки країни Центральної та Східної Європи, а й Латинської Америки та Азії. Національна економіка України має свої особливості, як структурного, так і гео економічного характеру, які не дозволяють ставити її в один ряд з економіками країн Латинської Америки.

Загроза постійного впливу на діяльність поточного уряду держави. Ця проблема пов'язана з можливістю використання міжнародних фінансових організацій як свого роду «винних за всі негаразди» кожного чергового уряду країни. На макроекономічному рівні очікування коштів від міжнародних фінансово-кредитних установ знижує відповідальність уряду за свою економічну політику. Крім того, навіть сам факт очікування дешевих позик від міжнародних фінансово-кредитних установ спотворює макроекономічну кон'юнктуру і в кінцевому підсумку негативно впливає на ділову активність.

Проблема вимог з боку міжнародних фінансових організацій, які знаходяться на межі національної безпеки України, а в деяких випадках переходять цю межу. Ця проблема може ілюструватися цілим рядом вимог і аналізом можливих наслідків реалізації таких вимог.

Підвищення тарифів на житлово-комунальні послуги до рівня собівартості, що є вимогою міжнародних фінансових організацій, призводить до порушення структури цін, збільшення субсидій з бюджету, зниження купівельної спроможності. Скорочення дефіциту державного бюджету з метою стримування інфляції призводить до збільшення боргів з соціальних виплат і прискорення інфляції в разі їх повного погашення.

Загроза використання політичних чинників прямої підтримки перебування на посаді різного роду «молодих реформаторів». Ця проблема знаходиться також в контексті проблем збереження національної безпеки. Причому в ряді випадків проблема призначення певних посадових осіб має з боку міжнародних фінансових організацій фактично ультимативний характер.

Питання для самоконтролю

1. Які загрози для міжнародної економічної безпеки виникають в глобальному фінансовому середовищі?
2. Якими чинниками обумовлена сучасна криза світової фінансової системи?
3. Які причини зумовили дестабілізацію світової фінансової системи?
4. Вкажіть загрози для фінансової стійкості світової грошово-кредитної системи.
5. Якій взаємозв'язок між явищами «фінансової крихкості», «фінансової стійкості» національних економік та міжнародної економічної безпеки?
6. Які існують причини дестабілізації світової фінансової системи?
7. Охарактеризуйте основні чинники світових фінансових криз?
8. Які зміни взаємовідносин між учасниками світового валютного ринку виникли внаслідок сучасної глобальної кризи?
9. Які переваги співпраці країн з міжнародними фінансовими організаціями?

10. Які ризики та загрози для національної безпеки виникають в результаті залучення кредитів міжнародних фінансових інституцій?

Питання для самостійного опрацювання

1. Стан і тенденції розвитку валютно-фінансової системи України в умовах глобальних викликів.
2. Діяльність ТНК та проблеми відтоку капіталів (на прикладі конкретних країн).
3. Зовнішній борг країн: ризики і загрози для національної та міжнародної безпеки.

Література

1. Бабець І.Г., Миценко І.М. Трансформація системи управління зовнішньоекономічною та інвестиційною безпекою України в умовах глобалізації: монографія. Кропивницький: ЦНТУ, Поліграф-Сервіс, 2021. 464 с.
2. Богдан Т. П. Глобальні умови та внутрішні ризики функціонування валютно-фінансової сфери України. Фінанси України. 2017. № 1. С. 52-74. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2017_1_6.
3. Стратегія розвитку фінансової сфери України до 2025 року. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy_FS_2025.pdf.
4. Васютинська, Л.А. Міжнародні фінанси: Навчальний посібник. Одеса: ФОП Бондаренко М.О., 2017. 310 с.
5. Співробітництво України з міжнародними фінансовими інституціями. URL: <https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/spivrobotnictvo-ukrayini-z-mizhnarodnimi-finansovimi-instituciyami>.
6. Сіденко С.В., Кульбіда М.В. Міжнародні фінансові організації у процесах економічної модернізації країн. Міжнародна економічна політика. 2020. №1-2(32-33). С. 100-136. http://iejournal.com/journals/32-33/2020_5_Sidenko_Kulbida.pdf.
7. Міжнародний бізнес : підручник / В. А. Вергун, А. І. Кредісов, О. І. Ступницький та ін. ; за ред. проф. Вергун. К. : ВАДЕКС, 2014. 810 с.
8. Ponciano J., Hansen S. (2019). The World's Largest Public Companies 2019: Global 2000 By The Numbers. URL: <https://www.forbes.com/sites/jonathanponciano/2019/05/15/worlds-largest-companies-2019-global-2000/?sh=636d74d74ada>.
9. OECD (2020). Transnational corporation investment and development 2020. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/diaeia2020d1_en.pdf.
10. OECD (2020). Impact of Covid-19 Pandemic on Trade and Development. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/osg2020d1_en.pdf.
11. OECD (2020). Transnational corporation investment and development. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/diaeia2020d2_en.pdf.
12. Немировська О.В. Аналіз та оцінка економічної діяльності ТНК в Україні. Ефективна економіка. 2014. №12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3643>.
13. Babets I., Mytsenko I. External Debt Management Strategy as a Factor of Economic Security of Ukraine. VUZF Review. 2022. Vol. 7(2). Pp. 216-228. Doi: <https://doi.org/10.38188/2534-9228.22.2.22>.
14. Динаміка зовнішнього державного боргу і валового зовнішнього боргу (ВЗБ) України з 2009 р. по 2021 р. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/debtgov/foreign/2012/>.
15. Аналіз сучасного стану державного боргу та ключові напрями забезпечення боргової безпеки України: аналітична записка. URL: http://www.niss.gov.ua/public/File/2015_analit/derzh_borg.pdf.
16. Павутина боргів Єврозони URL: http://www.bbc.co.uk/ukrainian/multimedia/2011/11/111118_eurozone_debt_ak_it.shtml.

ТЕМА 8. Криміналізація економіки як загроза міжнародній економічній безпеці (1 години)

План заняття

1. Поняття і форми криміналізації економіки.
2. Транснаціональна організована злочинність та її вплив на систему міжнародної економічної безпеки.
3. Відмивання коштів, отриманих від злочинної діяльності.
4. Колективна боротьба проти криміналізації світової економіки.

Методичні вказівки

Криміналізацію економічних відносин можна в цілому розглядати, з одного боку, в якості процесу, що характеризується поступовим витісненням легітимних економічних відносин їх кримінальними різновидами (відбувається свого роду асоціалізації системи економічних відносин), з іншого боку, - в якості особливого соціального явища, що виступає результатом розширення спектра і мультиплікації business crime і зростання масштабів економічної злочинності.

Криміналізація економіки характеризується як процес і, одночасно, як результат (явище) криміналізації економічної системи в цілому - з охопленням і системи економічних відносин, і стадій відтворення, і рівня господарюючих суб'єктів, і самої економічної діяльності - діяльності в сфері підприємництва, сфері бізнесу, і ін.

Кримінальній економіці притаманні такі характеристики як:

- фрагментарність існуючих в її рамках секторів і галузей;
- дискретність і, як правило, короткий строк функціонування окремих бізнес-структур, сфер та видів економічної діяльності;
- наявність перехідних або конвергенціональних структур, що поєднують криміналізовані, кримінальні та легальні види економічної діяльності;
- висока динаміка горизонтального перетоку капіталів;
- висока норма прибутку (рентабельність) при більш високих транзакційних витратах;
- очевидне прагнення до досягнення ринкової рівноваги (зі своєю специфікою освіти рівноважної ціни).

Кримінальна і легальна економіки мають тісний, нерозривний взаємний зв'язок і обумовленість. Ці властивості проявляються в першу чергу в тому, що навіть друга підсистема кримінальної економіки («нелегальна економіка») не може існувати в режимі повної автаркії і неминуче вдається до послуг інфраструктури легальної господарської системи. Наприклад, з метою відмивання «брудних» грошей зазвичай використовуються офіційні канали грошового обігу, існуюча кредитно-банківська система, ринок нерухомості і ін., або в цих цілях спеціально створюються в легальній економічній системі «свої» бізнес-структури, банківські та інші організації.

Отже, для спрощення і чіткого розмежування за ознаками усіх видів тіньової діяльності їх поділяють на дві основні групи:

- види діяльності, дозволені законом, але які здійснюються з порушенням чинного законодавства;
- види діяльності, заборонені законом (наркобізнес, виробництво і збут забороненої продукції тощо).

Види діяльності, що належать до першої групи (тобто фіктивної економіки), можна поділити на:

- неформальну економіку, яка приєднала до себе сектор домашнього господарства. Вона передбачає такі форми незареєстрованого підприємництва, як дрібне виробництво, послуги і торгівля, репетиторство, посередницька діяльність, праця в домашніх господарствах тощо;

- напівлегальну економіку, доходи від якої формуються в результаті законної діяльності, шляхом укриття частини виробленої продукції, наданих послуг чи одержуваного прибутку. Це виробництво неврахованої продукції, надання послуг з перекручуванням витрат, застосування необґрунтованих пільг, використання заснованих на державній чи будь-якій іншій власності засобів виробництва, матеріальних ресурсів, робочої сили, що користується державною підтримкою та іншими загальнодержавними пільгами;

- нелегальну економіку, яку представляють законспіровані, тобто свідомо приховані легітимні види економічної діяльності, що включають виробництво, розподіл товарів і послуг, дозволених законом.

Друга група тіньових видів діяльності має чітко виражений кримінальний характер. До них належать виробництво, розподіл, обмін і споживання соціально небезпечних і руйнівних для розвитку особистості заборонених видів продукції і послуг, крадіжки, розкрадання, наркобізнес, корупція, відмивання коштів і фальшивомонетництво, торгівля людьми тощо.

Одна з нових загроз, пов'язаних із глобалізацією – транснаціональна організована злочинність, яка здійснює вплив на окремі держави та міждержавні системи. Негативні риси глобалізації, які мають наслідком виникнення нових загроз міжнародній безпеці, полягають насамперед у розвитку явищ кримінальної глобалізації – тіньової економіки, наркобізнесу, нелегальної торгівлі зброєю, міжнародного тероризму. Тенденції глобальної кримінальної економіки не можуть бути подолані однією країною, а лише зусиллями світової спільноти.

Зазвичай транскордонні кримінальні угруповання вибирають безпечні місця базування на території держав, де влада є слабкою або суто символічною. Вони діють, поширюючи впливи на інші країни, нехтуючи державними кордонами і створюючи транснаціональні мережі.

Ще однією особливістю транснаціональної організованої злочинності є використання нею діаспорного чинника та етнічних мереж, які полегшують злочинну активність на початковому етапі. Адже відомо, що співтовариства іммігрантів часто є замкненими й важкодоступними для правоохоронних органів. Організована злочинність часто активно експлуатує глобалізацію торгівлі, чинники персональної мобільності й сучасні технології зв'язку.

У 1993 р. створена ЄС спеціальна комісія з організованої злочинності подала до Європейської Ради визначення цього явища: "організована злочинність проявляється тоді, коли дві або більше осіб втягнуті у спільний злочинний проект протягом довшого або необмеженого часу, з метою одержання влади і користі, та коли окремі учасники мають визначені завдання в межах організації, що полягають у:

- 1) веденні бізнесу або пов'язаної з ним діяльності,
- 2) використанні насильства або залякування,
- 3) впливі на політиків, ЗМІ, економіку, адміністрацію або судові органи через контроль визначеної території, або коли планують вчинити дію, котра з загальної або окремої точки зору вважається тяжким злочином .

Щоб описати міжнародну організовану злочинність як загрозу для безпеки, обов'язково потрібно усвідомити її щораз вагомніше значення та її розвиток поза внутрішнім правом.

Особливо небезпечним є те, що організована злочинність безпосередньо впливає на окремі держави та міждержавні системи, тоді як для боротьби з нею владних повноважень окремої держави недостатньо, бо державні кордони важливі для злочинних організацій лише з погляду різних рівнів ризику і розмежування ринків. Зазвичай вони обирають безпечні місця для розміщення на території "слабкорозвинених" країн (держав-невдах) (failing nations, failed states). Організовані злочинні угруповання мають чітку організаційну структуру, сувору дисципліну, вони добре озброєні й оснащені, і іноді військовим потенціалом перевершують держави. їхнє зрощування з елементами виконавчої і законодавчої влади, з місцевими кримінальними структурами, проникнення в сферу управління банківським бізнесом, великими

виробництвами, торговими організаціями і товаропровідними мережами є потенційним джерелом збройної небезпеки як для окремих держав, так і для загальної безпеки.

Міжнародні злочинні організації, що діють поза межами політичної площини, можуть ускладнювати функціонування держав, дезорганізувати економічне життя багатьох держав і, навіть, довести до суспільного безладу. Знаними є приклади так званих слаборозвинених країн (держав-невдах), в яких центральна влада не може ефективно управляти всією територією держави і гарантувати особисту безпеку громадян. Такий стан вже тривалий час спостерігається в Афганістані, Сомалі, Руанді, Ліберії, Сьєрра Леоне, протягом кількох років спостерігався в Боснії та Герцеговині, а тепер є в Іраку.

Широкі "сірі зони", підконтрольні організованій злочинності, існують у багатьох державах СНД, а вужчі, такі що мають характер "островів", можна знайти в великих агломераціях Західної Європи. Це є причиною того, що з організованою злочинністю дуже важко боротися. А в крайніх формах вона може призвести до появи "криміналізованих держав" (criminalized states), в яких правлять злочинні диктатури. Р. Земба вважає, що таким прикладом була посткомуністична Албанія, в якій на початку 1997 р. демократично вибрана влада стала фасадом для злочинних організацій, що грабували власне суспільство, використовуючи механізм так званих фінансових пірамід.

Діяльність міжнародних злочинних організацій характеризується активними процесами легалізації («відмивання») коштів, здобутих злочинним шляхом. Під «відмиванням» доходів, одержаних злочинним шляхом, фахівці розуміють процес легалізації протиправно отриманих грошових коштів і майна, який здійснюється шляхом різних маніпуляцій з «брудним» капіталом, внаслідок чого останній набуває статусу законного (легального). За допомогою складних операцій з капіталами злочинці приховують дійсні джерела походження своїх доходів.

Легалізація злочинних доходів являє собою складний процес, він включає безліч операцій, які вчиняються різноманітними методами та постійно удосконалюються. Проте, для всіх методів характерні такі стадії «відмивання» злочинних доходів як розміщення, розшарування та інтеграція кримінальних доходів.

Розміщення (placement) – це фізичне розміщення наявних коштів у мобільні фінансові інструменти, територіальне віддалення від місць їх походження. Розміщення здійснюється у фінансових установах; роздрібній торгівлі або цілком за межами країни. Етап розміщення великих сум готівки є найслабшою ланкою у процесі «відмивання» грошей. Незаконно отримані гроші найлегше можуть бути виявлені на цьому етапі.

Розшарування (layering) – відрив незаконних доходів від їх джерел шляхом складного ланцюга фінансових операцій, спрямованих на маскування слідів походження цих доходів. На цьому етапі різні фінансові операції нашаровуються одна на одну з метою ускладнити роботу правоохоронних органів щодо пошуку незаконних доходів, що підлягають конфіскації.

Інтеграція (integration) – стадія процесу легалізації, що безпосередньо спрямована на надання видимості законності злочинно нажитому капіталу.

Для багатьох держав характерним для «відмивання» грошей є переміщенням їх через кордон з використанням офшорних банків та компаній. Способи відмивання при цьому практично не відрізняються. На сучасному етапі найактивніше відмиваються кримінальні доходи у регіонах Південно-Східної Азії (Індонезія, Малайзія, Гонконг, Сінгапур), Латинської Америки (держави Карибського басейну, Венесуела, Гватемала, Гондурас, Колумбія, Коста-Ріка, Мексика, Нікарагуа тощо) та Західної Європи (Швейцарія, Ліхтенштейн та Кіпр). Приваблюють злочинців ліберальні закони цих країн, можливість переказу будь-яких грошових коштів без зазначення місця їх походження, податкові пільги, свобода валютного обміну та переважно неконтрольоване вивезення валюти. На сучасному етапі офшорні фінансові центри та країни з перехідною економікою, де здійснюється процес приватизації, є найбільш привабливими ланками для здійснення фінансових махінацій, шахрайств та відмивання «брудних» грошей.

Сьогодні одним із найпоширеніших способів і прийомів «відмивання» грошей стало створення офшорних банків. У підготовленій експертами FATF типології зазначається, що у пов'язаних з офшорними фінансовими центрами махінаціях спостерігаються загальні характеристики:

- проведення через центр серії багатосходинкових фінансових трансакцій;
- використання призначених осіб або посередників в управлінні цими трансакціями;
- створення міжнародної мережі «дutih» компаній типу «поштова скринька» (включаючи їх спеціалізований різновид «компанії з полиці», які негайно сходять зі сцени після завершення серії трансакцій).

Правовою основою боротьби з «відмиванням» «брудних» грошей, особливо за умов економічної глобалізації, є ціла низка міжнародних правових документів, прийнятих, насамперед, Європейським парламентом та Радою європейської співдружності. Так, відповідно до Директиви Ради 91/308/ЄЕС від 10.06.1991 р. щодо запобігання використанню фінансових систем для відмивання грошей держави-члени беруть на себе зобов'язання забезпечити, щоб кредитні та фінансові установи приділяли особливу увагу будь-яким переказам, які, на їх думку, є сумнівними та можуть бути пов'язані з «відмиванням» грошей. Встановлюється високий рівень співпраці кредитних і фінансових установ з національними органами з боротьби з «відмиванням» грошей.

Згідно з Регламентом Ради 302/93/ЄЕС від 08.02.1993 р. створено Європейський моніторинговий центр наркотиків і наркоманії. Предметом діяльності Центру стало забезпечення Співтовариства та країн-членів об'єктивною інформацією щодо наркотиків, наркоманії та їх наслідків. Центр надає статистичну, документальну та технічну інформацію.

Серед міжнародних документів, спрямованих на боротьбу з «відмиванням» доходів, слід назвати також Конвенцію Організації Об'єднаних Націй «Про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин», прийняту у Відні у грудні 1988 р. (Віденська конвенція), ратифіковану більш як 100 країнами.

У липні 1989 р. на зустрічі глав держав і урядів «Великої сімки» була створена Група фінансових дій проти відмивання грошей (FATF).

FATF стала міжурядовою організацією, яка займається розробкою та розповсюдженням стратегії по боротьбі з відмиванням грошей з метою не допустити використання подібних доходів у злочинній діяльності і захистити у рамках закону економічну діяльність країн від «брудних» грошей.

У 1990 р. FATF розробила сорок рекомендацій щодо протидії відмиванню грошей. У рекомендаціях, зокрема, вказано, що кожна країна повинна: вжити необхідних заходів, у тому числі на законодавчому рівні, щоб визначити відмивання грошей як кримінальний злочин згідно з Віденською конвенцією 1988 р.; розповсюдити дії злочину по відмиванню грошей, отриманих від торгівлі наркотиками, на злочини, пов'язані з серйозними правопорушеннями.

Питання для самоконтролю

1. У чому полягає відмінність понять «криміналізована економіка» і «нелегальна економіка»?
2. Які характерні риси кримінальної економіки обумовлюють її загрозливий вплив на систему міжнародної економічної безпеки?
3. Чому кримінальна і легальна економіки мають тісний, нерозривний взаємний зв'язок?
4. Які види економічної діяльності формують фіктивну економіку, а які – кримінальну економіку?
5. Які явища характеризують транснаціональну злочинність та кримінальну глобалізацію?
6. Як Ви розумієте сутність процесу відмивання злочинних доходів?
7. На якому етапі відмивання брудних грошей відбувається приховування справжнього джерела походження цих доходів?

8. Застосування яких механізмів дозволяє злочинцям інтегрувати грошову масу, отриману від нелегальних операцій, в легальний грошовий оборот?

9. Які міжнародні організації працюють у сфері боротьби з легалізацією злочинних доходів?

10. Діяльність яких інституцій спрямована на подолання явища криміналізації економіки в міжнародному масштабі?

Індивідуальне завдання №5.

Транскордонна організована злочинність та її вплив на систему міжнародної економічної безпеки

1. Проаналізувати масштаби транскордонної економічної злочинності в Україні та сусідніх країнах (організація каналів нелегального переправлення мігрантів; торгівля людьми; контрабанда; відмивання коштів, отриманих злочинним шляхом).

2. Охарактеризувати вплив транскордонної злочинності на систему міжнародної економічної безпеки.

Література

1. Буркаль В.С. Протидія транснаціональній організованій злочинності у сфері економіки. Дис. ... канд. юрид. Наук, спец. 12.00.08 - кримінальне право та криминологія; кримінальновиконавче право. Університет державної фіскальної служби України, Ірпінь, 2019. URL: <https://www.nusta.edu.ua/wp-content/uploads/2016/11/Dis-%D0%91%D1%83%D1%80%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D1%8C.pdf>.

2. Краснов, О. В. Протидія організованій злочинності органами Державної прикордонної служби України. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. 2019. № 1(85). С. 258-266. <https://doi.org/10.33766/2524-0323.85.258-266>.

3. Махлай О.М. Протидія транскордонній злочинній діяльності на державному кордоні України. Право і суспільство. 2017. №5. Ч. 2. С. 212-215. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2017/5_2017/part_2/47.pdf.

4. Полянська В. С. Питання європейського співробітництва у протидії транснаціональній організованій економічній злочинності. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2018. №3 (108). С. 67–79.

5. Філіппов С.О. Транскордонна злочинність: кількісно-якісні показники, проблема латентності та поліморфізм. Часопис Київського університету права. 2018. №4. С. 269-273. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/669827.pdf>.

6. Шкурко В.І. Окремі питання протидії транснаціональній злочинності як загрози світовій економіці в умовах глобалізації. Південноукраїнський правничий часопис. 2019. №1. С. 104-108. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2019/1/28.pdf>.

7. Транснаціональна злочинність : монографія / М.Г. Вербенський ; Міністерство внутрішніх справ України, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпропетровськ : Ліра ЛТД, 2009. 355 с.

8. Типові інструменти, способи та механізми розміщення і відмивання кримінальних доходів / Департамент фінансових розслідувань, Державна служба фінансового моніторингу України. URL: http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2015/20151230/typ2015+.pdf.

ТЕМА 9. Міжнародний тероризм та його вплив на систему міжнародної економічної безпеки

(1 години)

План заняття

1. Сутність та основні характеристики міжнародного тероризму.
2. Основні форми тероризму та їх взаємозв'язок із економікою.

3. Масштаби міжнародного тероризму та економічні аспекти функціонування терористичних організацій.

4. Феномен інформаційного тероризму як загрози міжнародній безпеці.

Методичні вказівки

З початку XXI ст. міжнародний тероризм перетворюється на глобальну руйнівну силу, що загрожує існуванню людської цивілізації. Ця загроза стає особливо значною з огляду на непередбаченість тероризму, його невизначеність, ірраціональність, несистемні зв'язки та впливи.

Унаслідок глобалізаційних процесів у сучасних умовах тероризм зазнає істотних якісних змін і перетворюється на серйозну загрозу не тільки для окремих держав і урядів, але і для регіональної та глобальної безпеки світу загалом. З переходом на міжнародний рівень після 11 вересня 2001 р. змінюються масштаби та цілі тероризму як політичної технології. Знищення Всесвітнього центру торгівлі мало на меті не просто паралізувати функціонування американського фондового та діяльність світового ринків, а завдати удару по символах американського капіталізму та світової глобалізації. Отже, теракти мають і яскраво виражений антиглобалістський характер.

Створення широкої мережі міжнародних терористичних осередків дає змогу говорити про існування своєрідного терористичного інтернаціоналу, який створює загрозу стабільності в окремих державах і міжнародній безпеці загалом. Боротьба з тероризмом потребує об'єднання зусиль більшості членів світового співтовариства та визначає інтенсивний розвиток політичного та силового співробітництва в цій сфері.

В широкому сенсі, тероризм – це метод впливу шляхом здійснення теракту задля досягнення певних цілей, за якого жертва теракту не є об'єктом. Зараз тероризм набув всесвітнього масштабу перетворився на багатомірне і багатоаспектне явище, яке останнім часом занадто швидко еволюціонує, а отже набуває міжнародного характеру.

Міжнародний тероризм – це здійснювані у світовому чи регіональному масштабі терористичними організаціями, угрупованнями, у тому числі за підтримки державних органів окремих держав, з метою досягнення певних цілей суспільно небезпечні насильницькі діяння, пов'язані з викраденням, захопленням, вбивством ні в чому не винних людей чи загрозою їх життю і здоров'ю, зруйнуванням чи загрозою зруйнування важливих народногосподарських об'єктів, систем життєзабезпечення, комунікацій, застосуванням чи загрозою застосування ядерної, хімічної, біологічної та іншої зброї масового ураження.

На сьогоднішній день, можна виділити складові терористичної дії - саме вони і є узагальненими класифікаційними критеріями:

- суб'єкт (або суб'єкти);
- об'єкт (об'єкти);
- причина і мотив;
- мета здійснення;
- часові та просторові характеристики;
- використовувані інструменти (засоби);
- наслідки.

У свою чергу, в кожній групі критеріїв можна виділити підгрупи. Так, наприклад, серед суб'єктів варто виділити: державу (спеціальні державні служби, санкціоновані на здійснення терористичної діяльності, та терористичні організації, підтримувані державою), міжнародні і національні терористичні організації, не підтримувані державою (націоналістичні, релігійні, інші); терористів-одинаків.

До об'єктів тероризму відносяться: безпосередні об'єкти терористичних актів - об'єкти власне насильства та протиправних дій (окремі особи або групи осіб - заручники, жертви вибухів, інших терористичних актів; будівлі, транспортні засоби тощо) і опосередковані об'єкти терористичних актів (політична партія, уряд країни, група людей тощо) - об'єкти

заякування і тиску, від яких, як правило, залежить досягнення мети суб'єкта терористичної діяльності, виконання його вимог.

Причина і мотив терористичної діяльності передбачають виділення тих факторів, що спонукають суб'єкт до здійснення терористичного акту - їх відокремлення від мети тероризму пояснюється тим, що проголошувана мета терористів часто не відповідає дійсним причинам. Мотиви терористів достатньо часто мають ірраціональний, неусвідомлюваний - самоствердження, самоідентифікація, героїзм тощо, або об'єктивний характер - релігійні особливості, результати виховання, вплив соціуму, економічні причини тощо. Крім того, якщо мова йде про терористів-одинаків, причиною їх дій може бути психічний розлад.

Мета здійснення терористичної діяльності - це проголошувана терористами ціль; те, чого вони прагнуть досягти в результаті здійснення терористичного акту (актів), чого вони вимагають від опосередкованого об'єкту. Мета може мати політичний, релігійний, економічний або інший характер.

Часові та просторові характеристики передбачають розподіл тероризму за тривалістю терористичної діяльності і повторюваністю терористичних актів (короткочасний і тривалий, однократний і повторюваний), за місцем їх здійснення (залежно від географії - латиноамериканський, східноєвропейський тощо, чи простору - водний, повітряний, наземний тощо) і ареалом поширення (локальний (місцевий), державний, міжнаціональний, глобальний).

За критерієм використовуваних інструментів (засобів) можна виділити різноманітні типи тероризму. Складність використання цього критерію полягає в тому, що суб'єкти тероризму, як правило, поєднують кілька засобів - це може бути і захоплення стратегічно важливого об'єкту, в якому знаходяться люди, що стають заручниками, і транспортного засобу із одночасною зупинкою нормального функціонування транспортної системи тощо.

Державний департамент США міжнародним визначає тероризм, який стосується громадян і території більше ніж однієї країни.

Тероризм є міжнародним за умови, що:

- 1) як терорист, так і жертви тероризму є громадянами однієї держави чи різних держав, але злочин вчинений за межами цих держав;
- 2) терористичний акт спрямований проти осіб, що захищені міжнародним правом;
- 3) підготовка до терористичного акту ведеться в одній державі, а здійснюється в іншій;
- 4) вчинивши терористичний акт в одній державі, терорист переховується в іншій і постає питання про його видачу .

Можна виділити шість основних форм тероризму, між якими є ще й перехідні форми:

- а) національно-визвольний тероризм, який іноді називають тероризмом національних меншин;
- б) тероризм, пов'язаний з національно-релігійно-визвольними рухами;
- в) тероризм соціал-революційного характеру;
- г) правий тероризм;
- д) диверсійний тероризм;
- е) кримінальний тероризм .

За сферою дії тероризм може бути внутрішньодержавним і транснаціональним (міжнародним), а за місцем проведення терористичних актів можна виділити наземний, морський, повітряний, космічний та віртуальний (кібертероризм).

За засобами, що використовуються під час терористичних актів, можна окреслити тероризм із застосуванням звичайних засобів ураження (холодна і вогнепальна зброя, різні вибухові пристрої, складні системи озброєнь - літаки, танки, зенітні ракетні установки тощо); тероризм із застосуванням зброї масового знищення (біологічної, хімічної, ядерної тощо).

Розвиток сучасного тероризму зумовлений:

- по-перше зміцненням ролі релігії як наслідку процесу деідеологізації внутрішнього життя низки країн світу та міжнародних відносин;
- по-друге, розвитком транснаціональної організованої злочинності та пов'язаної з нею нелегальної торгівлі зброєю радіоактивними матеріалами тощо;
- по-третє, наслідками науково-технічного прогресу та вдосконаленням глобальних інформаційних технологій; по-четверте високими темпами урбанізації в світі .

Отже, сучасний тероризм характеризується:

- зростанням кількості терористичних актів, цинічністю та жорстокістю їх виконання;
- масштабністю наслідків акцій та значною кількістю жертв;
- високим рівнем фінансування терористичної діяльності;
- використанням різними державами окремих терористичних угруповань для розширення сфер геополітичного впливу;
- участю міжнародних терористичних організацій у поширенні свого впливу на інші регіони, активними спробами встановити контроль над територіями з багатими запасами енергоносіїв та корисних копалин;
- професіоналізм терористів, що зростає з кожним випадком їх участі у різних конфліктах;
- інтернаціональним характером терористичних угруповань;
- активізацією спроб заволодіти ЗМЗ для її можливого застосування;
- зв'язком терористів із найманцями;
- зростанням технічної оснащеності найнебезпечніших терористичних угруповань;
- налагодження стійких зв'язків між терористичними організаціями і транснаціональною організованою злочинністю;
- виникненням нових видів тероризму, зокрема інформаційного й віртуального (кібертероризму);
- зростанням терористичних атак з терористами-смертниками - "самовбивчого тероризму";
- спробами лідерів окремих терористичних організацій надати своїй діяльності характеру національно-визвольної боротьби.

В епоху інформатизації, у ХХІ столітті, традиційні конфлікти перемістилися із матеріального простору в принципово новий – інформаційний (кіберпростір), де маніпулятивні технології набувають дедалі ширшого використання. Завдяки їм ведуться інформаційні війни, знищуються опоненти, здійснюється вплив на маси і багато інших дій. Тому, останнім часом великої популярності набув інформаційний тероризм.

Інформаційний тероризм – злиття фізичного насильства зі злочинним використанням інформаційних систем, а також умисне зловживання цифровими інформаційними системами, мережами або їх компонентами з метою сприяння здійсненню терористичних операцій або акцій.

Інформаційний тероризм застосовується у різних сферах, що охоплюють політичні, філософські, правові, релігійні, естетичні ті інші погляди та ідеї, тобто в духовній сфері де присутня боротьба ідей.

Такий тип тероризму характеризується не лише кіберзлочинністю, але і коректним маніпулюванням з інформацією, її підтасування, а в деяких випадках і подача свідомо помилкових фактів, у результаті якої відбувається дезінформація з метою залякування та впровадження параноїдальних думок серед населення. Протягом тривалого часу тотального промивання мізків і зміни точки зору, цей вид тероризму був зведений в ранг державної політики, і використовується правлячими елітами повсюдно. Суб'єктами інформаційного тероризму можна вважати:

- іноземні спецслужби та інституції;
- вітчизняні та міжнародні ЗМІ;

– певні екстремістські угруповання.

Сучасний інформаційний тероризм характеризується як множина інформаційних війн та спецоперацій, пов'язаних із національними або транснаціональними кримінальними структурами та спецслужбами іноземних держав. Доступність інформаційних технологій значно підвищує ризики інформаційного тероризму. Розвиненість інформаційної інфраструктури суспільства сприяє створенню додаткових ризиків інформаційного тероризму.

У свою чергу, інформаційний тероризм розділяється на:

- інформаційно-психологічний тероризм (контроль над ЗМІ з метою поширення дезінформації, чуток, демонстрації могутності терористичних організацій)
- інформаційно-технічний тероризм (завдання збитків окремим елементам і всьому інформаційному середовищу супротивника в цілому: руйнування елементної бази, активне придушення ліній зв'язку, штучне переавантажання вузлів комунікації і т.п.).

Виокремлюють різні види інформаційного тероризму, серед яких найпоширенішими є медіа-тероризм та кібертероризм.

Медіа-тероризм (або «медіа-кілерство») відноситься до специфічного різновиду інформаційно-психологічного терору та є складовою «інфраструктурного терору». Його сутність полягає у спробах шляхом організації спеціальних медіа-кампаній дестабілізувати суспільство, створити у ньому атмосферу громадянської непокори, недовіри суспільства до дій та намірів влади й особливо – її силових структур, покликаних захищати суспільний порядок.

Наступним видом інформаційного тероризму є кібертероризм, під яким розуміють сукупність дій, що включають інформаційну атаку на комп'ютерну інформацію, обчислювальні системи, апаратуру передачі даних, інші складові інформаційної інфраструктури, яка здійснюється злочинними угрупованнями або окремими особами. Кібертероризм спрямований на проникнення в інформаційно-телекомунікаційну систему, перехоплення управління, пригнічення засобів мережевого інформаційного обміну та здійснення інших деструктивних дій. Небезпека такого виду інформаційного тероризму полягає в тому, що він не має національних меж (терористичні акції можуть здійснюватися з будь-якої точки світу) та в проблематичності виявлення терориста в інформаційному просторі, адже хакери здійснюють терористичну діяльність через декілька підставних комп'ютерів, що ускладнює його ідентифікацію та визначення місцезнаходження.

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняття «міжнародний тероризм».
2. За якими класифікаційними ознаками можна характеризувати різні види тероризму?
3. За яких умов тероризм вважається міжнародним?
4. Вкажіть об'єкти міжнародного тероризму.
5. Які цілі міжнародної терористичної діяльності безпосередньо пов'язані із загрозами міжнародній економічній безпеці?
6. Які цивілізаційні чинники міжнародного тероризму визначають його географічні особливості і пов'язані із ними загрози?
7. Які чинники зумовлюють зростання масштабів міжнародного тероризму як загрози глобальній безпеці?
8. Які основні ознаки інформаційного тероризму та його впливу на систему міжнародної економічної безпеки?
9. У чому полягає відмінність інформаційно-психологічного тероризму від інформаційно-технічного?
10. Які загрози міжнародній економічній безпеці пов'язані із розвитком медіа-тероризму та кібертероризму?

Література

1. Концепція боротьби з тероризмом в Україні. Указ президента України від 5 березня 2019 року № 53/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/53/2019#Text>.

2. FATF (2021). Ethnically or racially motivated terrorism financing. Report. URL: <https://www.fatf-gafi.org/publications/methodsandtrends/documents/ethnically-racially-motivated-terrorism-financing.html>.
3. FATF (2019). Terrorist Financing Risk Assessment Guidance. Report. URL: <https://www.fatf-gafi.org/publications/methodsandtrends/documents/terrorist-financing-risk-assessment-guidance.html>.
4. Баранов О.П. Фінансування тероризму як загроза національній безпеці. Інвестиції: практика та досвід. 2018. №9. С. 108-112. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/9_2018/22.pdf.
5. Лисак С.П. Джерела, форми та канали фінансування тероризму: сучасні завдання державного управління щодо запобігання та протидії. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2019. №9. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/9_2019/77.pdf.
6. Пряженцева І. Запобігання та протидія фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення. Київ: Національний банк України, 2020. URL: https://bank.gov.ua/admin/uploads/article/Protidiya_finansuvannyu_rozповsyudzheniya_zbroi_masovogo_znischeniya.pdf?v=4.
7. Ярмош О.В., Хом'якова М.Є. Міжнародний тероризм та особливості боротьби з ним на регіональному рівні на прикладі ЄС та ШОС. Вісник Харків. нац-го ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Серія: Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм. 2020. Вип. 12. С. 69-76.
8. Актуальні питання протидії тероризму у світі та в Україні: аналіт. доповідь / [Резнікова О.О., Місюра А.О., Дрьомов С.В., Войтовський К.Є.]; за заг. ред. О.О. Резнікової. К.: НІСД, 2017. 60 с.
9. Актуальні методи, способи та фінансові інструменти фінансування тероризму та сепаратизму / Департамент фінансових розслідувань. Державна служба фінансового моніторингу України, 2021. <https://fiu.gov.ua>.
10. Бекер А., Губенко Д. Звідки у терористів "Ісламської держави" гроші. URL: <http://www.dw.com/uk/звідки-у-терористів-ісламської-держави-гроші/a-18862773>.
11. Іноземний досвід протидії тероризму: висновки для України. Аналітична записка / Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/inozemniy-dosvid-protidii-terorizmu-visnovki-dlya-ukraini>.
12. Тероризм у сучасному глобалізаційному просторі : філософсько-правовий вимір : монографія / В.С. Канцір. Львів : Край, 2011. – 554 с.
13. Міжнародний тероризм - кому це вигідно? URL: <http://wartime.org.ua/1155-mzhnarodniy-terorizm-komu-ce-vigidno.html>.

Рекомендована література

Основна

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України». Указ Президента України; Стратегія від 14.09.2020 № 392/2020.
2. Концепція боротьби з тероризмом в Україні. Указ президента України від 5 березня 2019 року № 53/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/53/2019#Text>.
3. Бабець І.Г., Миценко І.М. Трансформація системи управління зовнішньоекономічною та інвестиційною безпекою України в умовах глобалізації: монографія. Кропивницький: ЦНТУ, Поліграф-Сервіс, 2021. 464 с.
4. Буравльов Є. П. Глобалізація: проблеми безпеки / Рада національної безпеки і оборони України; Інститут проблем національної безпеки. К. : Ін-т проблем нац. безпеки, 2007. 160с.
5. Вінчук М.В., Наконечна Н.В. Економічна безпека держави: соціально-економічний вимір: Навчальний посібник. Львів, Ліга-Прес: 2017. 322 с.

6. Глобальна та національна безпека : підручник / [В.І. Абрамов ... [та ін.] ; за загальною редакцією Г.П. Ситника ; Національна академія державного управління при Президентові України, Громадська організація "Академія національної безпеки". Київ : НАДУ, 2016. 781 с.

7. Грибніненко О. М. Міжнародна економічна безпека в контексті сталого розвитку: Монографія. Д: Середняк Т.К., 2020. 434 с.

Додаткова

1. Актуальні методи, способи та фінансові інструменти фінансування тероризму та сепаратизму / Департамент фінансових розслідувань. Державна служба фінансового моніторингу України, 2021. <https://fiu.gov.ua>.

2. Актуальні питання протидії тероризму у світі та в Україні: аналіт. доповідь / [Резнікова О.О., Місюра А.О., Дрьомов С.В., Войтовський К.Є.]; за заг. ред. О.О. Резнікової. К.: НІСД, 2017. 60 с.

3. Аналіз сучасного стану державного боргу та ключові напрями забезпечення боргової безпеки України: аналітична записка. URL: http://www.niss.gov.ua/public/File/2015_analit/derzh_borg.pdf.

4. Артёмов І. Сучасні концепції міжнародних відносин та безпекові фактори зовнішньої політики України. Геополітика України: історія і сучасність. Збірник наукових праць. 2018. Вип. 2 (21). С. 56-77. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/>.

5. Бабець І.Г. Міжнародна економічна безпека: проблеми методології дослідження. Україна в умовах трансформації міжнародної системи безпеки: матер. міжнарод. наук.-практ. конфер (Львів, 19 травня 2016 р.) / Упор. Мальський Р.З., Кучик О.С., Вовк Р.В. – Львів: Факультет міжнародних відносин ЛНУ ім. І.Франка, 2016. 118 с., С. 85-88.

6. Баранов О.П. Фінансування тероризму як загроза національній безпеці. Інвестиції: практика та досвід. 2018. №9. С. 108-112. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/9_2018/22.pdf.

7. Барановська В.М. Роль економічної дипломатії у зовнішньоекономічній діяльності країни. Економіка і держава. 2012. № 2. С. 24-26.

8. Безрукова Н.В., Василенко М. В. Світові торговельні війни: особливості та наслідки. Ефективна економіка. 2015. № 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4153>.

9. Бекер А., Губенко Д. Звідки у терористів "Ісламської держави" гроші. URL: <http://www.dw.com/uk/звідки-у-терористів-ісламської-держави-гроші/a-18862773>.

10. Білорус О.Г., Лук'яненко Д.Г. та ін. Глобалізація і безпека розвитку: монографія / НАН України; Інститут світової економіки і міжнародних відносин; Київський національний економічний ун-т. К., 2009. 734 с.

11. Богдан Т. П. Глобальні умови та внутрішні ризики функціонування валютно-фінансової сфери України. Фінанси України. 2017. № 1. С. 52-74. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2017_1_6.

12. Буркаль В.С. Протидія транснаціональній організованій злочинності у сфері економіки. Дис. ... канд. юрид. Наук, спец. 12.00.08 - кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Університет державної фіскальної служби України, Ірпінь, 2019. URL: <https://www.nusta.edu.ua/wp-content/uploads/2016/11/Dis-%D0%91%D1%83%D1%80%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D1%8C.pdf>.

13. Васютинська, Л.А. Міжнародні фінанси: Навчальний посібник. Одеса: ФОП Бондаренко М.О., 2017. 310 с.
14. Визначення рівня енергетичної безпеки України: аналіт. доп. / [Суходоля О. М., Харазішвілі Ю. М., Бобро Д. Г., Рябцев Г. Л., Завгородня С. П.] ; за заг. ред. О. М. Суходолі. Київ : НІСД, 2021. 71 с.
15. Гапеева О.М. Міжнародна економічна безпека країн в умовах сталого розвитку: автореф. дис. ... д. екон. наук., спец. 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини. Вінниця: Донецький національний університет ім. Василя Стуса, 2021. 43 с. URL: <https://abstracts.donnu.edu.ua/article/view/9413>.
16. Гарашук О., Куценко В. Інноваційні аспекти формування сталого розвитку та соціальної безпеки в соціокультурному контексті. Вісник економіки. 2022. №1. <http://visnykj.wunu.edu.ua/index.php/visnykj/article/view/1328>.
17. Гнатенко В. Загрози економічній безпеці держави в умовах глобалізації. Аспекти публічного управління. 2021. Т. 9. №1. С. 55-62.
18. Діль О. Бренд країни та економічна дипломатія: іспанський досвід для України. URL: <http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/brend-krajini-ta-ekonomichna-diplomatija-ispanskii-dos/>.
19. Динаміка зовнішнього державного боргу і валового зовнішнього боргу (ВЗБ) України з 2009 р. по 2021 р. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/debtgov/foreign/2012/>.
20. Іноземний досвід протидії тероризму: висновки для України. Аналітична записка / Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/inozemniy-dosvid-protidii-terorizmu-visnovki-dlya-ukraini>.
21. Калюжна Н. В. Міждержавні торговельні конфлікти як уособлення політики неопротекціонізму. Проблеми системного підходу в економіці. 2019. Вип. 1 (69). С. 30-36. URL: http://www.psae-jrnl.nau.in.ua/journal/1_69_1_2019_ukr/5.pdf.
22. Кравченко С.О., Кравченко В.В. Міжнародні організації як суб'єкти глобального управління. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління. 2017. Т. 28 (67). № 1. URL: http://www.pubadm.vernadskeyournals.in.ua/journals/2017/1_2017/4.pdf.
23. Краснов, О. В. Протидія організованій злочинності органами Державної прикордонної служби України. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. 2019. № 1(85). С. 258-266. <https://doi.org/10.33766/2524-0323.85.258-266>.
24. Левченко Н. М., Антонова Л. В. Економічна дипломатія як запорука національної безпеки держави. Державне управління: удосконалення і розвиток. 2020. №5. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/5_2020/4.pdf.
25. Лисак С.П. Джерела, форми та канали фінансування тероризму: сучасні завдання державного управління щодо запобігання та протидії. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2019. №9. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/9_2019/77.pdf.
26. Матвійчук Н. Торговельна війна між США та Китаєм: які країни отримують вигоду? Аналітичний центр ADASTRA, 2019, 20 червня. URL: <https://adastra.org.ua/blog/torgovelnaya-vijna-mizh-ssha-ta-kitayem-yaki-krayini-otrimuyut-vigodu>.

27. Махлай О.М. Протидія транскордонній злочинній діяльності на державному кордоні України. Право і суспільство. 2017. №5. Ч. 2. С. 212-215. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2017/5_2017/part_2/47.pdf.
28. Міжнародне безпекове середовище: виклики і загрози національній безпеці України / Б. О. Парахонський, Г. М. Яворська, О. О. Резнікова ; за ред. К. А. Кононенка. К. : НІСД, 2013. 56 с.
29. Міжнародний бізнес : підручник / В. А. Вергун, А. І. Кредісов, О. І. Ступницький та ін. ; за ред. проф. Вергун. К. : ВАДЕКС, 2014. 810 с.
30. Міжнародний тероризм - кому це вигідно? URL: <http://wartime.org.ua/1155-mzhnarodniy-terorizm-komu-ce-vigidno.html>.
31. Міжнародні організації: навч. посібник / [Мокій А.І., Бабець І.Г., Яхно Т.П.]. К.: Центр учбової літератури, 2011. 280 с.
32. Міжнародні стратегії економічного розвитку : навч. посібник / О. Б. Чернега, А. А. Семенов, В. С. Білозубенко, Донецький національний університет економіки і торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського. 2-ге вид., оновлене і доп. Львів : Магнолія-2006, 2009. 345 с.
33. Немировська О.В. Аналіз та оцінка економічної діяльності ТНК в Україні. Ефективна економіка. 2014. №12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3643>.
34. Павутина боргів Єврозони URL: http://www.bbc.co.uk/ukrainian/multimedia/2011/11/111118_eurozone_debt_ak_it.shtml.
35. Панкова Ю.М. Соціокультурні фактори розвитку сучасних форм міжнародного бізнесу: дис. ... канд. екон. наук, спец. 08.00.02 – «Світове господарство і міжнародні економічні відносини». Харків, 2019. URL: <http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/15322/2/dis%20%9f%20%bd%20%ba%20%be%20%b2%20%b0.pdf>.
36. Полянська В. С. Питання європейського співробітництва у протидії транснаціональній організованій економічній злочинності. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2018. №3 (108). С. 67–79.
37. Пряженцева І. Запобігання та протидія фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення. Київ: Національний банк України, 2020. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Protidiya_finansuvannyu_rozповsyudzhennya_zm_z_pr_2020-12-18.pdf?v=4.
38. Пухальська Я.П. Економічна дипломатія в умовах глобалізації. Економічний простір. 2014. №87. С. 24-32.
39. Резнікова О.О. Основні тренди трансформації глобальної економічної і суспільної моделі: висновки для України. Стратегічні пріоритети. 2012. № 2(23). URL: http://www.niss.gov.ua/public/file/str_prioritetu/sp_2_2012.pdf.
40. Сіденко С.В., Кульбіда М.В. Міжнародні фінансові організації у процесах економічної модернізації країн. Міжнародна економічна політика. 2020. №1-2(32-33). С. 100-136. http://iepjournal.com/journals/32-33/2020_5_Sidenko_Kulbida.pdf.
41. Скорук О. В. Економічна безпека держави: сутність, складові елементи та проблеми забезпечення. Науковий вісник Ужгородського національного університету: Сер.: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2016. Вип. 6. Ч. 3. С. 39–42.
42. Стежко Н.В. Глобальна продовольча проблема: її особливості та імперативи вирішення в сучасних умовах : монографія. Кіровоград : [б.в.], 2016. 559 с.

43. Співробітництво України з міжнародними фінансовими інституціями. URL: <https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/spivrobitnictvo-ukrayini-z-mizhnarodnimi-finansovimi-instituciyami>.
44. Стратегія розвитку фінансової сфери України до 2025 року. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy_FS_2025.pdf.
45. Сурілова О. О. Продовольча безпека в умовах пандемії. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». Т. 28 / голов. ред. Ю. В. Цуркан-Сайфуліна. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 117-123.
46. Типові інструменти, способи та механізми розміщення і відмивання кримінальних доходів / Департамент фінансових розслідувань, Державна служба фінансового моніторингу України. URL: http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2015/20151230/typ2015+.pdf.
47. Транснаціональна злочинність : монографія / М.Г. Вербенський ; Міністерство внутрішніх справ України, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпропетровськ : Ліра ЛТД, 2009. 355 с.
48. Тероризм у сучасному глобалізаційному просторі : філософсько-правовий вимір : монографія / В.С. Канцір. Львів : Край, 2011. 554 с.
49. Толстов С. В. Концепції міжнародної безпеки: методологічні підходи та понятійні принципи. Трансформація стратегічної стабільності та проблеми ядерної безпеки на початку ХХІ століття: збірник наукових праць. 2017. С. 41-67.
50. Торговельні війни сучасності та їх вплив на економічне зростання і розвиток у світі та Україні. / Наук. ред. В. Юрчишин. Київ: Заповіт, 2019. 190 с. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_trade_wars.pdf.
51. Україна та глобальна продовольча безпека в умовах війни. Аналітичний огляд. НІСД, 2022. <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ukrayina-ta-hlobalna-prodovolcha-bezpeka-v-umovakh-viyny>.
52. Філіппов С.О. Транскордонна злочинність: кількісно-якісні показники, проблема латентності та поліморфізм. Часопис Київського університету права. 2018. №4. С. 269-273. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/669827.pdf>.
53. Шаров О. М. Економічна дипломатія: основи, проблеми та перспективи : монографія. Національний інститут стратегічних досліджень. Київ: НІСД, 2019. 560 с.
54. Шкурко В.І. Окремі питання протидії транснаціональній злочинності як загрози світовій економіці в умовах глобалізації. Південноукраїнський правничий часопис. 2019. №1. С. 104-108. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2019/1/28.pdf>.
55. Щербина А. Світова торговельна війна: на які ймовірні сценарії розвитку подій варто очікувати. Та як діяти Україні за таких умов. URL: <https://mind.ua/openmind/20200880-svitova-torgovelnna-vijna-na-yaki-jmovirni-scenariyi-rozvitku-podij-varto-ochikuvati>.
56. Якубовський С. О., Родіонова Т. А., Бабінчук О. С. Торговельне протистояння США і Китаю: причини та наслідки. Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. Серія “Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм”. 2020. Вип. 11. С. 35-44.
57. Ярмош О.В., Хом’якова М.Є. Міжнародний тероризм та особливості боротьби з ним на регіональному рівні на прикладі ЄС та ШОС. Вісник Харків. нац-го ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Серія: Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм. 2020. Вип. 12. С. 69-76.

58. Babets I., Mytsenko I. External Debt Management Strategy as a Factor of Economic Security of Ukraine. *VUZF Review*. 2022. Vol. 7(2). Pp. 216-228. Doi: <https://doi.org/10.38188/2534-9228.22.2.22>.
59. Biscop, Sven. The Lonely Strategist: Who but the High Representative and the EEAS Cares About the EU Global Strategy?. *European Foreign Affairs Review* 26, no. 1 (2021): 25–34.
60. European Electricity Review 2022. <https://ember-climate.org/insights/research/european-electricity-review-2022/>.
61. European Commission, The European Green Deal: Clean Energy, December 2019, at https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/fs_19_6723.
62. FATF (2021). Ethnically or racially motivated terrorism financing. Report. URL: <https://www.fatf-gafi.org/publications/methodsandtrends/documents/ethnically-racially-motivated-terrorism-financing.html>.
63. FATF (2019). Terrorist Financing Risk Assessment Guidance. Report. URL: <https://www.fatf-gafi.org/publications/methodsandtrends/documents/terrorist-financing-risk-assessment-guidance.html>.
64. Global Food Security Index. URL: <https://foodsecurityindex.eiu.com/Index>.
65. Jarmon, Jack A. The New Era in U.S. National Security. An Introduction to Emerging Threats and Challenges. Maryland: Rowman & Littlefield, 2014.
66. OECD (2020). Transnational corporation investment and development 2020. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/diaeia2020d1_en.pdf.
67. OECD (2020). Impact of Covid-19 Pandemic on Trade and Development. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/osg2020d1_en.pdf.
68. OECD (2020). Transnational corporation investment and development. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/diaeia2020d2_en.pdf
69. Ponciano J., Hansen S. (2019). The World's Largest Public Companies 2019: Global 2000 By The Numbers. URL: <https://www.forbes.com/sites/jonathanponciano/2019/05/15/worlds-largest-companies-2019-global-2000/?sh=636d74d74ada>.
70. Ratner M., Belkin P., Garding S.E., and Welt C. European energy security: options for EU natural gas diversification. *Current Politics and Economics of Europe*. 2021. Vol. 32. Is. 2-3. Pp. 301-347.
71. Sun X., Jia M., Xu Z., Liu Z., Liu X., Liu Q. An investigation of the determinants of energy intensity in emerging market countries. *Energy Strategy Reviews*. 2022. №39. 100790. URL: www.elsevier.com/locate/esr.
72. Tai, Michael. *China and Her Neighbours: Asian Diplomacy from Ancient History to the Present*. 2019. 219 p.
73. The quest for security : protection without protectionism and the challenge of global governance / [edited by] Joseph E. Stiglitz and Mary Kaldor. New York: Columbia University Press, 2013. 204 p.
74. The State of Food Security and Nutrition of the World: Safeguarding against Economic Slowdowns and Downturns. FAO: Rome, 2019. 239 p. URL: <http://www.fao.org/3/ca5162en/ca5162en.pdf>.

13. Інформаційні ресурси

1. <http://www.ukrstat.gov.ua> – офіційний сайт Державної служби статистики України.
2. www.sdfm.gov.ua – офіційний сайт Державної служби фінансового моніторингу України.
3. <https://www.osce.org> - офіційний сайт Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ).
4. www.fatf-gafi.org - офіційний сайт Міжнародної групи з протидії відмиванню брудних грошей (ФАТФ).
5. www.nbuv.gov.ua – Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського.
6. www.scholar.ru – пошукова система наукових публікацій.